

Viðauki:
Skýrsla um starfsemi og stöðu Barnahúss
eftir tveggja ára tilraunaskeið

Skýrsla um starfsemi og stöðu Barnahúss eftir tveggja ára tilraunaskeið

Barnaverndarstofa nóvember 2000

Efnisyfirlit

Úrdráttur	7
1.0 Inngangur	8
2.0 Aðdragandi að stofnun Barnahúss	8
2.1 Könnun á umfangi kynferðisbrota gegn börnum	8
2.2 Annmarkar í vinnslu kynferðisbrotamála gegn börnum	9
2.3 Öflun upplýsinga og önnur þekkingarleit	10
2.4 Tillaga um Barnahús	10
2.5 Undirbúningur starfseminnar	11
3.0 Starfsemi Barnahúss	12
3.1 Hugmyndafræði	12
3.2 Almenn lýsing	14
3.3 Tölulegar upplýsingar	18
3.3.1 Rannsóknarviðtöl	19
3.3.2 Læknisskoðun í Barnahúsi	20
3.3.3 Greining og meðferð	21
3.3.4 Aldursskipting barna	23
3.3.5 Búseta barna	23
3.3.6 Rekstrarkostnaður	24
4.0 Breyting á lögum um meðferð opinberra mála	24
4.1 Rannsóknarviðtöl/skýrslutökur	24
4.2 Annmarkar á nýjum lagaákvæðum	27

5.0 Starfsemi Barnahúss að loknu tilraunaskiði	31
5.1. Staða Barnahúss í breyttu lagaumhverfi	31
5.2. Starf Barnahúss í framtíðinni	33
6.0 Niðurstöður – tillögur	36
Viðauki: Meðferð fyrir unga gerendur, mat á þörf	37
Ráðgjöf fyrir unga gerendur kynferðisbrota	39

Úrdráttur

Hinn 1. nóvember 1998 hóf Barnahús starfsemi sína sem 2ja ára tilraunaverkefni. Þessari skýrslu er ætlað að varpa ljósi á það starf. Í upphafi skýrslunnar er fjallað um aðdraganda að stofnun Barnahúss og þau markmið sem voru sett með því. Meginefni skýrslunnar tekur til umfjöllunar innra starf Barnahúss. Fjallað hefur verið um mál 236 barna á tilraunatímabilinu. Ferns konar verkefni hafa verið unnin: Könnun mála að beiðni barnaverndarnefnda, rannsóknarviðtöl fyrir lögreglu og dómstóla og greining á þörf barna fyrir meðferð, eiginleg meðferðarviðtöl og ýmis ráðgjöf. Í skýrslunni verður sýnt fram á það hvernig breytingar á lögum um meðferð opinberra mála sem tóku gildi hinn 1. maí 1999 hafa fækkað skýrslutökum í Barnahúsi fyrir réttarvörslukerfið. Loks hefur skýrslan að geyma tillögur um framtíð Barnahúss. Tillögurnar eru af þrennum toga:

1. Núverandi ákvæði laga um meðferð opinberra mála er varða skýrslutöku á börnum verði tekin til endurskoðunar í ljósi þeirra reynslu sem fengist hefur við framkvæmd þeirra frá 1. maí 1999.
2. Að starf Barnahúss verði framlengt um eitt ár óháð því hvort breyting yrði gerð á ákvæðum laga um meðferð opinberra mála um skýrslutökur af börnum.
3. Að bætt verði við nýjum viðfangsefnum í Barnahúsi í ljósi vitneskju um hlutdeild ungra gerenda við kynferðisbrot.

1.0 Inngangur

Hinn 1. nóvember 1998 hóf Barnahús starfsemi sína en frá upphafi hafði verið ákveðið að um 2ja ára tilraunaverkefni væri að ræða. Gert var ráð fyrir því að í lok tilraunatímabils yrði tekin ákvörðun um framtíð hússins í ljósi þeirrar reynslu sem þá hefði fengist af starfsemi þess.

Skýrslu þessari er ætlað að varpa ljósi á hvernig til hefur tekist með starfsemi hússins frá byrjun og skiptist hún í nokkra kafla. Í upphafi er fjallað um aðdraganda að stofnun Barnahúss og rifjað upp hvaða markmið voru sett með starfseminni. Þá er fjallað um starfsemi hússins, en til hægðarauka er starfstímabilinu skipt í tvennt, fyrra og síðara starfsár. Þá verður fjallað um þær breytingar sem orðið hafa á vinnslu kynferðisbrotamála þar sem börn eiga í hlut í kjölfar breytinga á lögum um meðferð opinberra mála er varða skýrslutöku á börnum og tóku gildi hinn 1. maí 1999. Loks hefur skýrslan að geyma tillögur um framtíð Barnahúss.

2.0 Aðdragandi að stofnun Barnahúss

2.1 Könnun á umfangi kynferðisbrota gegn börnum

Í lok ársins 1996 var Barnaverndarstofu falið að veita upplýsingar vegna þingfyrirspurnar sem laut að kynferðislegu ofbeldi og áreitni gagnvart börnum. Í kjölfarið afréð stofan að gera könnun á því hve oft opinberir aðilar, barnaverndarnefndir, lögregla og saksóknari hefðu haft afskipti af málefnum barna sem talin voru hafa sætt kynferðislegu ofbeldi á fimm ára tímabili, árin 1992–1996. Jafnframt var leitast við að fá upplýsingar um afdrif þessara mála og hvaða meðferð börnunum og fjölskyldum þeirra hefði verið boðið upp á.

Í raun var hér um fyrstu könnun að ræða sem vitað er um hérlendis til að afla vitneskju um nýgengi (incidens) mála þar sem um er að ræða grunsemdir eða vissu um kynferðisbrot gegn barni. Reynt var að afla vitneskju um hver væri fjöldi slíkra mála í meðförum opinberra aðila, barnaverndarnefnda, lögreglu og ríkissaksóknara. Einnig var þess freistað að leita upplýsinga um meðferð dómstóla. Með þessu móti fékkst gróft yfirlit yfir málafjölda og vísbendingar um ætlaðan feril. Niðurstaða könnunarinnar lá fyrir snemma á árinu 1997 og var birt í svari félagsmálaráðherra á Alþingi. Könnunin leiddi í ljós að mál á sjötta hundrað barna höfðu komið til kasta barnaverndarnefnda á umræddu fimm ára tímabili eða mál á annað hundrað barna ár hvert. Óhætt er

að fullyrða að umfang þessara mála hafi reynst mun meira en flesta hafði boðið í grun. Niðurstöður könnunarinnar bentu jafnframt til þess að enda þótt umfang mála virtist umtalsvert væri brottfall þeirra einnig mikið á hverjum viðkomustað, hjá barnaverndarnefnd, lögreglu, saksóknara og dómstólum. Þar sem hér var um afar grófa skoðun að ræða sem vakti fjölmargar spurningar, afréð Barnaverndarstofa að láta fara fram rannsókn á uppruna og ferli þeirra mála sem um ræðir. Innan tíðar verður lögð lokahönd á úrvinnslu niðurstaðna þessarar rannsóknar sem tekur til allra kynferðisbrot gegn börnum á Íslandi árin 1995–1997.¹

2.2 Annmarkar í vinnslu kynferðisbrotamála gegn börnum

Það var ekki einungis hið mikla umfang meintra kynferðisbrota gegn börnum sem gerði kröfu um endurmat á þessum málum. Af könnun þeirri sem fyrr er vikið að og umræðum í kjölfar hennar komu í ljós ýmsar brotalamir sem gáfu tilefni til úrbóta. Helstu annmarkar sem Barnaverndarstofa taldi að einkenndu vinnslu kynferðisbrota á því tímabili sem könnunin tók til voru eftirfarandi:

- (i) Samstarfi hinna ólíku stofnana sem hlutverki höfðu að gegna við rannsókn og meðferð kynferðisbrota gegn börnum var víðast hvar ábótavant.
- (ii) Skortur var á þverfaglegri samvinnu við úrlausn meintra kynferðisbrota.
- (iii) Samræmdar verklagsreglur um vinnslu og meðferð kynferðisbrotamála gegn börnum voru ekki fyrir hendi.
- (iv) Skortur var á fagfólki, sérþekkingu og sérhæfingu í vinnslu málanna þegar litið var á landið sem heild.
- (v) Sterkar vísbendingar voru um að velferð barna væri ekki ætíð í öndvegi við rannsókn kynferðisbrotamála.
- (vi) Ljóst var að viðeigandi áfallahjálp og meðferð fyrir börn sem sætt höfðu kynferðisofbeldi og fjölskyldur þeirra var ýmist mjög takmörkuð eða alls ekki fyrir hendi.

Niðurstöður þeirrar rannsóknar sem Barnaverndarstofa er um það bil að ljúka og verða birtar innan tíðar, renna enn frekari stoðum undir ofangreindar ályktanir sem Barnaverndarstofa dró í byrjun árs 1997 um stöðu kynferðis-

---

¹ Rannsókn á afdrifum kynferðisbrotamála gegn börnum á Íslandi árin 1995–1997 unnin á vegum Barnaverndarstofu af Guðjóni M. Bjarnasyni og Ómari H. Kristmundssyni.

brotamála gegn börnum og var kveikjan að hugmyndum um stofnun Barnahúss.

2.3 Öflun upplýsinga og önnur þekkingarleit

Til að vinna á þeim fjölmörgu göllum sem þóttu vera á meðferð mála þar sem grunsemdir voru um kynferðisbrot gegn barni og á grundvelli þeirrar vitneskju sem hafði fengist, fól félagsmálaráðuneytið Barnaverndarstofu hinn 10. mars 1997 að leggja fram tillögur í þessu efni. Þegar var hafist handa við öflun gagna en jafnframt var haft samráð við ýmsa aðila sem tengjast viðfangsefninu í því skyni að varpa ljósi á það og ræða hugmyndir sem unnt væri að byggja úrlausn á. Haldnir voru samráðsfundir, m.a. með þátttöku lögreglu- og félagsmálayfirvalda. Leitað var upplýsinga um skipulag við vinnslu kynferðisbrotamála erlendis frá.

Fljótlega þótti ástæða til að afla sérstaklega upplýsinga um „Children’s Advocacy Centers“, í Bandaríkjunum, sem eru stöðvar þar sem rannsakandi er grunur um kynferðisafbrot gegn börnum. Í stöðvunum fer fram allt í senn könnun barnaverndaryfirvalda, rannsókn lögreglu, saksóknara, lækna og þeirra sem koma að því að meta mögulegt saknæmt athæfi og sjá um undirbúning að meðferð dómstóla á slíku máli. Þar er einnig starfsvettvangur barnaverndaryfirvalda fyrir þau verkefni sem þeim er ætlað að vinna að, t.a.m. við verndun barna og að veita þeim meðferð. Starfsemi stöðva af þessu tagi í Bandaríkjunum hefur þótt fela í sér mikla framför og hefur þeim farið ört fjölgandi í öllum ríkjum þeirra. Sérstaklega hefur sú áhersla sem þar er lögð á samhæfingu og samstarf ólíkra stofnana, þótt vera mjög árangursrík. Þrátt fyrir vissa tregðu í upphafi slíks samstarfs voru samstarfsaðilar einhuga um þá miklu framför sem stöðvarnar fólu í sér. Það sýndist því rökrétt að nýta sér með þverfaglegri samvinnu hér á landi reynslu og þekkingu sem safnast hafði vestan hafs.

2.4 Tillaga um Barnahús

Hinn 19. júní 1997 afhenti Barnaverndarstofa félagsmálaráðherra ítarlega greinargerð með tillögum um aðgerðir til úrbóta. Meginatriði tillagnanna var um starfrækslu sérstaks húss sem kallað var Barnahús, þar sem komið yrði á fót samstarfsvettvangi fyrir meðferð einstakra kynferðisafbrotamála og annars ofbeldis gegn börnum. Þar stæði jafnframt til boða sérhæfð meðferð og áfallahjálp fyrir börnin og fjölskyldur þeirra. Í tillögunum var lögð áhersla á

Það sem rakið er að framan um sérstöðu kynferðisafbrotamála sem viðfangs-efni margra ólíkra stofnana þar sem mjög mæddi á samræmingu og samstarfi þeirra. Hér væri um að ræða afar viðkvæm og flókin mál og lítið þyrfti að fara úrskæiðis til þess að ekki tækist að upplýsa hvort barn hefði orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi eða ekki.

Í tillögum um starfrækslu Barnahúss kemur fram að meginmarkmið með starfsemi Barnahúss eru eftirfarandi:

- Að samhæfa eins og unnt er hlutverk barnaverndar- og félagsmálayfirvalda annars vegar og hins vegar hlutverk lögreglu, saksóknara og lækna við rannsókn mögulegs barnaverndarmáls og/eða sakamáls um kynferðisbrot gegn barni.
- Að koma á fót þverfaglegu samstarfi og sameiginlegum starfsvettvangi ofangreindra aðila til að bæta og einfalda úrlausn hvers og eins sem að kemur.
- Að varna því að barn þurfi að endurupplifa erfiða lífsreynslu með ítrekuðum viðtölum við mismunandi viðmælendur á mörgum stofnunum og á löngum tíma og draga eins og unnt er úr þeim neikvæðu áhrifum sem verða óhjákvæmilega þegar barn hefur verið beitt ofbeldi.
- Að bæta gæði þeirrar meðferðar sem barni stendur til boða með áfallahjálpi sem og meðferðarviðtölum.
- Að safna saman á einn stað þverfaglegri þekkingu mismunandi aðila við rannsókn og meðferð mála og miðla henni til þeirra sem kunna að þurfa á henni að halda.

Í tillögum Barnaverndarstofu var lagt til að undirbúningur og starfsemi Barnahúss yrði samstarfsverkefni allra þeirra opinberu aðila sem hlutverki hefðu að gegna við rannsókn og meðferð kynferðisbrotamála.

2.5 Undirbúningur starfseminnar

Félagsmálaráðuneytið féllst á ofangreindar tillögur Barnaverndarstofu um stofnun Barnahúss með bréfi í ágúst 1997 og hófst þá vinna við undirbúning starfseminnar. Leitað var til ríkissaksóknara, ríkislögreglustjóra, lögreglustjórans í Reykjavík, Barnaspítala Hringins, barna- og unglingageðdeildar Landspítalans, Félagsþjónustunnar í Reykjavík og Samtaka félagsmálastjóra um að skipa fulltrúa í undirbúningsnefnd, sem skipuleggja skyldi starfsemi hússins ásamt sérfræðingum Barnaverndarstofu. Allir þessir aðilar brugðust

afar jákvætt við því að taka þátt í þessu samstarfsverkefni, sem sýndi þann góða byr sem Barnahús fékk í upphafi.

Undirbúningsnefndin hóf störf í september 1997 og starfaði samfelld þar til Barnahús hóf starfsemi í byrjun nóvember 1998. Hana skipuðu þau Sigríður Jósefsdóttir, saksóknari, Gísli Pálsson, aðstoðaryfirlögregluþjónn, Sigurbjörn Víðir Eggertsson, aðstoðaryfirlögregluþjónn, Jón R. Kristinsson, barnalæknir, Ólafur Guðmundsson, yfirlæknir, Þorgeir Magnússon, sálfræðingur og Soffía Gísladóttir, félagsmálastjóri. Af hálfu Barnaverndarstofu störfuðu með nefndinni Hrefna Friðriksdóttir, lögfræðingur, Anni Haugen, félagsráðgjafi og Bragi Guðbrandsson, forstjóri. Þá var Aðalsteinn Sigfússon, sálfræðingur, kallaður til ráðgjafar. Eins og fyrr segir var meginverkefnið að undirbúa innra starf Barnahúss einkum með því að setja skýrar verklagsreglur þar sem kveðið var á um skyldur hvers og eins í hinni þverfaglegu samvinnu. Þá var snar þáttur í undirbúningi að leita til erlendra sérfræðinga með reynslu af starfsemi, sem byggði á ámóta hugmyndafræði og lögð var til grundvallar. Leitað var til „Children’s Assessment Center“ í Houston, Texas eftir tæknilegri aðstoð. Komu þrír sérfræðingar hingað til lands sem veittu undirbúningsnefndinni þýðingarmikla ráðgjöf jafnframt því sem stofnað var til málþings bæði fyrir starfsstéttir og almenning til að kynna framangreindar fyrirætlanir.

Barnaverndarstofa réð tvo sérfræðinga til starfa í Barnahúsi. Í febrúar 1998 var Vigdís Erlendsdóttir, sálfræðingur, ráðinn forstöðumaður Barnahúss og Ragna Guðbrandsdóttir, félagsráðgjafi, var ráðin til starfa í júlí 1998. Þær unnu að frekari mótun fyrirhugaðrar starfsemi hússins og ýmsum undirbúningi. Sóttu þær auk þess þjálfun í framkvæmd rannsóknarviðtala m.a. í Huntsville Alabama og í Houston í Texas og fræddust þar sérstaklega um framkvæmd rannsóknarviðtala (forensic interviewing) vegna kynferðisbrota gegn börnum.

3.0 Starfsemi Barnahúss

3.1 Hugmyndafræði

Hugmyndafræðin að baki starfsemi Barnahúss er einkum tvíþætt; að koma í veg fyrir endurtekið áfall hjá barni og að reyna að upplýsa mál eins vel og unnt er. Í báðum tilvikum er viðtal við barnið þungamiðja málsins. Rannsóknarviðtal við barn sem orðið hefur fyrir kynferðisofbeldi hefur hlotið sífellt meiri athygli og nýjar upplýsingar benda til að hér geti verið um vand-

meðfarnasta og viðkvæmasta hluta málsins að ræða, ekki síst vegna þess að framburður barna og frásögn er oftast en ekki það eina sem unnt er að byggja framhald máls og lyktir á. Rannsóknir hafa sýnt fram á að læknisfræðileg sönnunargögn eru aðeins fyrir hendi í innan við 10% mála og vitnum er afar sjaldan til að dreifa. Mál getur því auðveldlega farið forgörðum sé ekki rétt staðið að rannsóknarviðtali, t.d. stuðst við bestu fánlega þekkingu við framkvæmd þess. Það eru bæði hagsmunir barnaverndaryfirvalda, lögreglu og saksóknara, að fá fram sem áreiðanlegastar upplýsingar, barnaverndaryfirvalda í þeim tilgangi að geta veitt aðstoð sína og hinna síðari til að rannsaka mál og taka ákvörðun um hvort refsímál skuli höfðað.

Til að koma í veg fyrir endurtekin áföll hjá barni þykir mjög mikilvægt að barn fái alla þjónustu á einum og sama staðnum. Rannsóknir hafa sýnt að það getur verið barni þungbær raun að fara á milli ólíkra stofnana og endurtaka sögu sína við marga viðmælendur. Til að varna þessu þarf að tryggja að barnið þurfi að lýsa reynslu sinni fyrir eins fáum viðmælendum og mögulegt er og að sá sem tekur viðtal við barn búi yfir sérstakri þekkingu og reynslu á þessu sviði. Hugsunin að baki er sú að þeir sem vinna við mál, bæði barnaverndaryfirvöld, lögregla og saksóknari, eigi aðgang að sérfræðingi á sviði rannsóknarviðtala sem sér um hin eiginlegu viðtöl við barnið, þó þannig að rannsóknaraðilar gæti jafnframt hagsmuna sem þeim er skylt lögum samkvæmt, og geti tryggilega fengið fram allar upplýsingar sem þeir telja þörf á. Æskilegt er að hafa viðtöl við barn ekki fleiri en nauðsynlegt er og að ljúka þeim á sem stystum tíma. Til að upplýsa mál eins vel og unnt er þykir mjög mikilvægt að fá skýra frásögn barnsins af atburðum eins fljótt og hægt er og fyrstu frásagnir barns þykja trúverðugastar. Styður þetta bæði það að vanda til fyrstu viðtala við barn og að móta reglur um að haga viðtölum þannig að til greina komi að skýrslur um þau verði notuð sem sönnunargögn á síðari stigum í máli, svo sem fyrir dómi.

Talið er að fá megi skýrari frásögn barns í viðtölum sem sérfræðingar annast við aðstæður sem mæta þörfum barna að fullu. Þannig þurfa aðstæður að vera „vinsamlegar“ barni og til þess fallnar að draga úr kvíða þess ef vel á að takast til um að fá það til að tjá sig. Nauðsynlegt er að taka framburð barns upp á myndband svo framburður þess sé varðveittur í sinni tærustu mynd. Ef þetta tekst er ekkert því til fyrirstöðu að meðferð barns geti hafist strax að afloknu rannsóknarviðtali. Þetta er mikilvægt í ljósi þess að því hefur verið haldið fram að meðferð, sem barn hafi fengið vegna afleiðinga meints brots áður en dómsmeðferð hefst, dragi úr sannleiksgildi framburðar barnsins. Hefur þetta í einhverjum tilvikum haft þau áhrif að börn hafa ekki þegið meðferð

eftir að grunur vaknar um kynferðisbrot fyrir en eftir að dómsmáli er lokið, sem verður að teljast mjög skaðlegt og fara í bága við brýna hagsmuni barnanna.

3.2 Almenn lýsing

Barnahúsi var valin staður í kyrrlátu og grónu íbúðarhverfi borgarinnar. Það er hannað sérstaklega til að börnum geti liðið vel í því þrátt fyrir áfallið sem þau hafa orðið fyrir. Val innréttinga, húsgagna, litaval, leikföng, barnateikningar og allur búnaður hússins hefur þetta að markmiði. Góð aðstaða er fyrir foreldra barnanna eða aðra sem fylgja þeim og hvíldaraðstaða fyrir börnin. Í húsinu er sérútbúið viðtalsherbergi til að framkvæma rannsóknarviðtöl/skýrslutöku. Viðtalinu er sjónvarpað beint í sérstakan fundarsal þar sem þeir sem þurfa að fylgjast með framburði barnsins eru viðstaddir. Í Barnahúsi var jafnframt komið fyrir mjög góðri aðstöðu til læknisskoðana, sem síðar verður fjallað um, auk þess sem þar eru sérstakar skrifstofur fyrir lögreglu og barnaverndarstarfsmenn.

Þjónusta Barnahúss við úrlausn einstakra barnaverndarmála felur einkum í sér rannsóknarviðtöl, læknisskoðun, greiningu og meðferð. Í upphafi var gert ráð fyrir skriflegum samstarfsgrundvelli þeirra stofnana sem aðild áttu að starfsemi hússins: lögreglu, ríkissaksóknara, Barnaspítala Hringsins og barnaverndaryfirvalda. Þar var að finna lýsingu á ábyrgð og hlutverki hvers og eins. Áhersla var lögð á að hver stofnun bæri áfram ábyrgð á lögbundnum verkefnum sínum en leitast við að draga fram starfsreglur um samstarf við meðferð einstakra mála sem vísað var í Barnahús. Þá var gert ráð fyrir að á vegum hússins starfaði fagráð með fulltrúum þeirra stofnana sem aðild áttu að Barnahúsi ásamt sérfræðingum hússins.

Segja má að ekki hafi komist mikil reynsla á þetta samstarf. Skýringin er sú að veruleg breyting varð á starfsemi hússins í kjölfar breytinga á lögum um meðferð opinberra mála nr. 19/1991, oml., sbr. lög nr. 36/1999, sem gildi tóku hinn 1. maí 1999. Hin nýju ákvæði fólu m.a. í sér breytta tilhögun við skýrslutöku barna sem grunur leikur á að hafi sætt kynferðisofbeldi og ábyrgð á þeim flutt frá lögreglu til héraðsdómara.

Í eldri ákvæðum oml. var gert ráð fyrir því að lögregla og ákærvald bæru ábyrgð á allri rannsókn kynferðisbrota gegn börnum, þ.m.t. skýrslutöku. Með bréfi ríkislögreglustjóra dags. 30. nóvember 1998 til allra lögreglustjóra og Lögregluskóla ríkisins, hafði sú stefna verið mörkuð að rannsókn málanna skyldi beint til Barnahúss. Ríkislögreglustjóri hafði jafnframt falið lögreglu-

stjóranum í Reykjavík að leiða starfið á vettvangi hússins þar sem það var staðsett í umdæmi hans og vegna þeirrar sérhæfingar sem skapast hafði við embættið við úrlausn þeirra mála sem um ræðir. Lögreglustjórinn í Reykjavík hafði í framhaldi ákveðið að rannsóknarlögreglumaður skyldi hafa aðsetur í Barnahúsi og skyldi hann jafnframt sinna öðrum umdæmum eftir því sem óskað væri. Þetta var ekki síst talið mikilvægt í ljósi þess að sérhæfing í umræddum málum hafði aldrei skapast í hinum einstöku lögregluumdæmum, sem mörg eru fámenn, auk þess sem þessi málaflokkur hafði fram að stofnun embættis ríkislögreglustjóra árið 1997, verið á vegum Rannsóknarlögreglu ríkisins en ekki einstakra lögreglustjóra, og því nýtt viðfangsefni þeirra.

Samkvæmt hinum nýju lagaákvæðum oml. var ábyrgð á skýrslutöku af börnum flutt frá lögreglu og ákærvaldi til héraðsdómara, sem nú er gert að annast umrædda skýrslutöku, með fulltingi kunnáttumanna ef dómari telur ástæðu til. Þessi lagabreyting hafði afgerandi áhrif á starfsemi Barnahúss, svo sem nánar verður vikið að í skýrslu þessari. Ein sú ápreifanlegasta var að lögreglustjórinn í Reykjavík afréð að kalla þann lögreglumann sem hafði aðsetur í Barnahúsi frá upphafi á lögreglustöðina á nýjan leik. Þetta var í september 1999 í kjölfar þess að Héraðsdómur Reykjavíkur tók í notkun eigin aðstöðu til skýrslutöku af börnum og ljóst var að áform dómsins voru að almennt yrði málum ekki vísað til Barnahúss.

Hér á eftir verður þeirri starfsemi sem fram fer í Barnahúsi stuttlega lýst:

- *Ráðgjöf við upphaf máls.* Upphaf máls er gjarna að barnaverndarnefnd leitar ráðgjafar hjá sérfræðingum Barnahúss vegna gruns um kynferðisbrot gegn barni. Getur það leitt til þess að máli er vísað til Barnahúss strax í upphafi til vinnslu eða að ráðgjöfin leiðir til annarrar úrlausnar hjá nefndinni. Ráðgjöf er jafnframt veitt þeim sem hafa afskipti af börnum í daglegu starfi sínu auk annarra sem til hússins leita eftir upplýsingum um mál er varða kynferðislegt ofbeldi gegn börnum.
- *Leiðbeiningar við könnun máls.* Þegar barnaverndarnefnd hefur borist tilkynning skv. ákvæðum barnaverndarlaga nr. 58/1992 (bvl.) um grun um kynferðislegt ofbeldi eða áreitni getur starfsmaður barnaverndarnefndar fengið leiðbeiningar um könnun málsins (18. gr. bvl.) í Barnahúsi. Ráðgert er hvernig vinnslu máls skuli háttáð en barnaverndarnefnd ber jafnframt ábyrgð á að meta þörf fyrir lögreglurannsókn og læknis- skoðun. Eins og fyrir greinir hafði starfsmaður lögreglunnar í Reykjavík fast aðsetur í Barnahúsi í upphafi. Á meðan hans naut við var unnt að bera málið undir lögregluna á vettvangi hússins undir nafnleynd, léki

vafi á þörf fyrir ofangreint. Einnig er unnt að fá álit læknis, en barnalæknir og kvensjúkdómalæknir hafa haft fasta viðveru í Barnahúsi hálfan dag, hálfsmánaðarlega.

- *Rannsóknarviðtöl.* Barnaverndarnefndir geta óskað eftir mismunandi þjónustu í Barnahúsi. Nefndir geta beðið um rannsóknarviðtal sem lið í könnun barnaverndarnefndar (hér eftir kallað könnun eða könnunarviðtal) þegar máli hefur ekki verið vísað til rannsóknar hjá lögreglu. Nefndir geta einnig farið fram á rannsóknarviðtal sem er skýrslutaka af barni (hér eftir kallað skýrslutaka) fyrir réttarvörslukerfið þegar máli hefur verið vísað til rannsóknar hjá lögreglu. Eins og fyrr greinir fór skýrslutakan eftir því sem best er vitað ætíð fram í Barnahúsi fram til 1. maí 1999. Eftir þann tíma beinir lögreglan beiðnum um skýrslutöku til dómara sem tekur ákvörðun um hvar skýrslutakan er framkvæmd, í dómhúsi eða í Barnahúsi.
- *Könnunarviðtal eða skýrslutaka.* Starfsmaður barnaverndarnefndar gerir frumathugun í máli, ræðir við tilkynnanda, aflar upplýsinga um barnið frá skóla/leikskóla og gagna um heilsufar þess. Niðurstöður athugunar sendir starfsmaður í greinargerð til Barnahúss og í kjölfarið á sér stað samráð þessara aðila um framhald málsins. Sé niðurstaða samráðsins sú að ekki skuli óskað lögreglurannsóknar, veita sérfræðingar Barnahúss barnaverndarnefnd aðstoð við athugun málsins með könnunarviðtali við barnið að viðstöddum starfsmanni nefndarinnar. Fyrirkomulag könnunarviðtals er hið sama og ef um skýrslutöku fyrir réttarvörslukerfið er að ræða. Fyrir breytingu á oml. var framkvæmdin í nokkuð föstum skorðum ef óskað var eftir lögreglurannsókn. Væri niðurstaða samráðs sú að óskað var lögreglurannsóknar í máli sendi starfsmaður barnaverndarnefndar greinargerð sína bæði til lögreglu og Barnahúss. Lögregla og starfsmaður barnaverndarnefndar höfðu svo samráð við Barnahús um hvenær skýrslutaka skyldi fara fram og starfsmaður nefndar gerði viðeigandi ráðstafanir fyrir komu barns í Barnahús. Lögregla boðaði verjanda sakbornings og fulltrúa ákærvalds til skýrslutöku en starfsmaður barnaverndarnefndar bar ábyrgð á að boða barnið og forsjáraðila þess. Að jafnaði var gert ráð fyrir stuttum fundi milli starfsmanns barnaverndarnefndar og lögreglu þar sem koma mátti á framfæri nýjum upplýsingum í málinu og leggja á ráðin um hvaða spurningar skyldu lagðar fyrir barnið.
- *Framkvæmd viðtala.* Óháð því hvort viðtal er liður í könnun máls hjá barnaverndarnefnd eða skýrslutaka, er markmið þess að leitast við að fá eins nákvæma og sjálfstæða frásögn barns af meintum atburði/atburðum

og unnt er. Viðtalið er tekið eftir ákveðinni aðferð (protokoll) sem er alþjóðlega viðurkennd. Það er tekið upp á myndband (í þríriti) en það getur síðan verið mikilvægt gagn við frekari vinnslu málsins, ekki síst við meðferð fyrir dómi. Ef einungis er um að ræða könnunarviðtal ber starfsmaður barnaverndarnefndar formlega ábyrgð á framkvæmd viðtalsins í umboði nefndar. Ef viðtalið er liður í lögreglurannsókn fer það fram undir stjórn dómara að viðstöddum fulltrúa ákærvalds, verjanda sakbornings, sakborningi sjálfum, réttargæslumanni meints brotaþola og fulltrúa frá barnaverndarnefnd. Ofantaldir sitja í fundarherbergi á neðri hæð hússins og fylgjast með viðtalinu í gegnum sjónvarpskerfi innanhúss en barnið og spyrjandi eru staddir í viðtalsherbergi á efri hæð hússins. Dómarinn getur stjórnað framvindu viðtalsins og komið að spurningum við spyrjanda án þess að barnið verði þess vart með hjálp sérstaks búnaðar. Þegar rannsóknarviðtal er tekið hefur barnið aldrei áður komið í Barnahús og sá sérfræðingur sem annast viðtalið kemur ekki að meðferð eða stuðningi við barnið í framhaldinu. Með aðskilnaði rannsóknar mála annars vegar og stuðning og meðferð barns hins vegar og þess gætt að jafnræðisreglu réttarfarslaga sé fylgt í hvívetna.

- *Læknisskoðun.* Læknisskoðun er gerð ef einn eða fleiri eftirtalinna, barnaverndarnefnd, lögregla, forsjáraðilar barnsins eða barnið sjálft óska eftir því. Svo sem fyrr er vikið að er fullkomin aðstaða til læknisskoðana í Barnahúsi. Keyptur var til landsins sérstakur búnaður, svonefnd myndbandsjá „video colposcope“ en með henni er kleift að framkvæma mjög nákvæma læknisskoðun sem gerð er myndræn upptaka á. Til nýjunga telst að unnt er að framkvæma skoðun með þátttöku barns en áður fyrr þurfti oftlega að beita svæfingu við skoðunina. Með þessum aðferðum er unnt að afla gagna sem nota má sem sönnunargögn í dómsmálum. Skoðunin er framkvæmd af Jóni R. Kristinssyni barnalækni og Þóru F. Fischer kvensjúkdómalækni en þau hafa nærri tveggja áratuga reynslu af rannsóknum á börnum sem sætt hafa kynferðisofbeldi. Skoðunin fer jafnan fram nokkrum dögum eftir rannsóknarviðtal. Komi barnið utan af landi er bókunum háttáð þannig að barnið geti mætt í læknisskoðun daginn eftir rannsóknarviðtal. Eftir rannsóknarviðtalið er barninu og foreldrum þess sýnd aðstaða Barnahúss til læknisskoðunar og greint frá framkvæmd hennar. Lögð er áhersla á að veita barninu tækifæri til að kynnst aðstæðum til að minnka kvíða þess fyrir skoðuninni.
- *Greining- og meðferð.* Hafi barnaverndarnefnd óskað eftir greiningu og meðferð fyrir barnið og upplýsingar sem fram koma í rannsóknarviðtal-

inu gefa tilefni til að ætla að barnið hafi þörf fyrir hana eru forsjáraðilar barnsins upplýstir um þann þátt þjónustunnar. Sá sérfræðingur Barnahúss sem ekki tók rannsóknarviðtal við barnið ber ábyrgð á greiningu og meðferð. Áhersla er lögð á greiningu í fjórum fyrstu viðtölunum en að hámarki eru veitt tíu meðferðarviðtöl auk greiningarviðtala svo sem frekar er gert grein fyrir síðar. Meðferðin er veitt í heimahéraði barnsins ef þess er óskað. Foreldrum barnsins er veittur stuðningur og ráðgjöf eftir því sem við á enda er oft um að ræða atburði sem eru fjölskyldu barnsins mikið áfall.

3.3 Tölulegar upplýsingar

Eins og gerð er grein fyrir hér að ofan er þjónusta Barnahúss fólgin í rannsóknarviðtölum, lækni- og meðferð, greiningu og meðferð auk ráðgjafar til annarra sem til hússins leita en nánar verður fjallað um eðli þessara verkefni síðar í skýrslunni. Alls var málum 236 barna vísað í rannsóknarviðtöl (bæði könnun af hálfu barnaverndarnefndar og rannsóknarviðtöl að beiðni lögreglu/dómara) í Barnahúsi frá því að það hóf starfsemi sína hinn 1. nóvember 1998 og fram til 31. október sl. Þegar litið er á tölulegar upplýsingar um starfsemi Barnahúss er vert að hafa í huga þá breytingu sem varð á ákvæðum laga um meðferð opinberra mála, oml. sem fyrr var vikið að.

Tafla 1. Hlutfallsleg skipting eftir viðfangsefni bæði starfsár Barnahúss

	Alls	Könnunarviðtöl	Skýrslutaka	Lækni- og meðferð	Greining/meðferð
Fjöldi barna	236	114	122	47	95
Hlutfall af heildarfj. mála	100%	48%	52%	19%	40%

Í *töflu 1* má sjá umfang einstakra verkþátta í Barnahúsi frá 1. nóvember 1998 til 31. október 1999 annars vegar og frá 1. nóvember 1999 til sama tíma árið 2000. Hér kemur fram að málum 236 barna var vísað í Barnahús á tímabilinu. Þar af sætti mál 122 barna lögreglurannsókn og því fóru 52% barnanna í skýrslutöku en 114 börn, eða 48%, komu í könnunarviðtöl sem eru liður í atvun barnaverndarnefnda. Þá hafa alls 95 börn, eða ríflega 40% hlotið greiningu og meðferð í Barnahúsi. Loks hafa alls 47 börn, tæp 20% af heildarfjölda farið í lækni- og meðferð í Barnahúsi. Þess má geta að lækni- og meðferð fer oftast fram í málum sem sæta lögreglurannsókn en í málum þar sem einungis er um könnun barnaverndarnefndar að ræða.

Í *töflu 2* eru viðfangsefni Barnahúss greind eftir starfsárum og landshlutum. Einkum er athyglisvert að rýna í breytingar á milli ára, sem sýna ákveðna þróun.

Tafla 2. Yfirlit yfir stafsemi Barnahúss – skipting eftir starfsári og landshlutum

Landshluti	Könnunarviðtal		Skýrslutaka		Læknisskoðun		Greining/meðferð	
	1. ár	2. ár	1. ár	2. ár	1. ár	2. ár	1. ár	2. ár
Reykjavík	26	26	32	14	10	12	27	14
Vesturland	2	6	2	3	2	1	2	4
Vestfirðir	0	0	1	0	0	0	0	0
Norðurl. vestra	0	2	6	2	0	0	3	2
Norðurl. eystra	1	3	6	4	0	0	2	4
Austurland	5	5	2	0	0	2	1	1
Suðurland	0	4	3	2	0	0	1	1
Reykjanes	15	19	25	20	11	9	17	16
Samtals:	49	65	77	45	23	24	53	42

Eins og sést á töflunni fækkar skýrslutökum úr 77 í 45 á meðan könnunarviðtölum fjölgar úr 49 í 65. Þessi þróun sést jafnvel enn skýrar í næstu töflu (*tafla 3*) þar sem brugðið er upp mynd af meðalfjölda viðtala á mánuði eftir því hvers eðlis þau voru en í skýringartexta þeirrar töflu kemur fram sá munur sem er á því sem nefnist „könnunarviðtal“ og „skýrslutaka“. Breytingar á skiptingu mála eftir landshlutum sýna einkum að skýrslutökum fækkar í Reykjavík og jafnframt málum barna sem vísað er í greiningu og meðferð. Nánar verður fjallað um þessi atriði hér á eftir.

3.3.1 Rannsóknarviðtöl

Málum er að jafnaði vísað í Barnahús með beiðni um rannsóknarviðtal. Er þá annað hvort óskað eftir könnunarviðtali af hálfu barnaverndarnefndar eða skýrslutöku fyrir dómi, svo sem fyrr hefur verið gerð grein fyrir. Heildarfjöldi mála sem vísað var til Barnahúss fækkaði á seinna starfsári þess úr málum 126 barna í mál 110 barna. Þessi þróun endurspeglar þá staðreynd að Héraðsdómur Reykjavíkur tók í notkun aðstöðu til skýrslutöku í dómhúsinu í ágúst 1999, sem dómstóllinn hefur að mestu notað til skýrslutöku síðan. Athyglisvert er hins vegar að málum þar sem beðið er um könnunarviðtal á vegum barnaverndarnefnda fjölgar umtalsvert, eða um nærri fjórðung á milli ára. Þetta má túlka á þann hátt að barnaverndarnefndir séu síður reiðubúnar að kæra mál nú en fyrir breytingu á lögum um meðferð opinberra mála. Þessa þróun má betur lesa úr *töflu 3*.

Tafla 3. Rannsóknarviðtöl fyrir og eftir breytingu á réttarfarslögum

	Könnun	Meðalfj./mán.	Skýrslutaka	Meðalfj./mán.
Frá 1. nóv. 1998 – 1. maí 1999 (6 mán.)	16	2,7	48	8,0
Frá 1. maí 1999 – 1. nóv. 2000 (18 mán.)	100	5,5	73	4,0

Í töflunni kemur fram að fyrir breytingu á oml. (fyrra starfstímabil í yfirlitinu) var skýrslutaka fyrir réttarvörslukerfið að meðaltali helmingi algengari flokkur viðtala á fyrrihluta starfstíma Barnahúss. Eftir breytingu oml. (síðara starfstímabil) snýst þetta algerlega við, könnunarviðtöl eru orðin mun fleiri en skýrslutökur. Þessar upplýsingar verða skýrari með því að líta á þær sem *meðalfjöldi viðtala í hverjum mánuði*. Þar sést skýrt hvernig könnunarviðtölum fjölgar um helming milli fyrri og seinni hluta starfstíma Barnahúss en þessu er alveg öfugt farið sé litið á meðalfjölda skýrslutökuviðtala. Í þessu felst að hlutfall þeirra mála sem vísað er í Barnahús og sæta lögreglurannsókn, fer minnkandi. Á fyrstu sex starfsmánuðum Barnahúss (fram að breytingu á oml.) sættu 75% mála sem þangað var vísað lögreglurannsókn. Frá 1. sept. 1999 (en þá var tekin í notkun sérútbúin aðstaða í Héraðsdómi Reykjavíkur til skýrslutöku) og fram til 31. okt. sl. lækkaði þetta hlutfall niður í 42%.

Ofangreind þróun felur í sér að könnunarviðtöl fyrir barnaverndarnefndir eru sívaxandi þáttur í starfsemi Barnahúss og nánast ráðandi form rannsóknarviðtala. Ástæða er til að gjalda varhug við þessari þróun, en nánar er fjallað um hana í 5. kafla skýrslu þessarar.

3.3.2 Læknisskoðun í Barnahúsi

Læknisskoðanir í Barnahúsi hófust í byrjun árs 1999. Með þeirri aðstöðu sem þar var komið upp urðu þáttaskil við framkvæmd læknisrannsókna á börnum, sem grunur lék á að hefðu sætt kynferðisofbeldi. Í fyrsta sinn fóru slíkar skoðanir fram utan sjúkrahúss, í „barnvænlegu“ umhverfi. Í annan stað var í fyrsta sinn hérlendis notuð til skoðana myndbandsjá, „video-colposcope“, svo sem fyrr er vikið að. Þessi tækni gerir kleift að framkvæma skoðun á mun þægilegri hátt fyrir barnið en áður var unnt. Þá má nota hana til að leiðrétta rangar hugmyndir barnanna um líkamlegar afleiðingar ofbeldisins. Þannig hefur þessi tækni mikið meðferðarlegt gildi fyrir börnin. Einn órækasti vottur þeirra framfara sem orðið hafa er að svæfingar heyra nú til undantekninga við skoðun en voru áður mjög algengar.

Í greinargerð þeirra Jóns R. Kristinssonar, barnalæknis, og Þóru F. Fischer, kvensjúkdómalæknis, dags. 17. október árið 2000, (fylgiskjal 1), kemur fram

að á árinu 1999 voru 29 börn skoðuð vegna gruns um kynferðisofbeldi af læknum Barnspítala Hringsins og kvennadeildar Landspítalans, allt stúlkur. Þar af voru 23 börn skoðuð í Barnahúsi, en 5 barnanna þurftu nánari skoðun í svæfingu á Landspítala, þar af 2 börn á bráðamóttöku. Aldur barnanna var frá 2ja ára til 15 ára.

Á árinu 2000, fram til 1. október, hafa 25 börn verið skoðuð vegna gruns um kynferðislegt ofbeldi. Af þeim voru 23 skoðuð í Barnahúsi, 21 stúlka og 2 drengir (frá 15. október og til 1. nóvember 2000 hefur eitt barn til viðbótar hlotið læknisskoðun). Í einu tilviki þurfti nánari skoðun með svæfingu að fara fram á Landspítala. Aldur barnanna var frá eins árs til 16 ára. Um nánara álit læknanna um starf þeirra í Barnahúsi skal vísað til greinargerðar þeirra.

3.3.3 Greining og meðferð

Eins og fyrr segir annast sérfræðingar Barnahúss greiningu og meðferð fyrir börn sem sætt hafa kynferðislegu ofbeldi. Barnaverndarnefnd getur þess í tilvísun sinni hvort greiningar og meðferðar sé óskað. Fyrsta greiningarviðtal er jafnan bókað þegar að loknu rannsóknarviðtali. Meðferð getur því hafist um leið og barnið hefur greint frá meintri misnotkun án þess að hætta sé á að meðferðin spilli framgangi málsins í réttarvörslukerfinu.

Greining og meðferð fyrir börn sem sætt hafa kynferðisofbeldi er sérhæfð og krefst þekkingar á þeim áhrifum sem slíkt ofbeldi getur haft á hegðun og líðan barna. Greining og meðferð yngri barna krefst náninnar samvinnu við uppeldur þeirra. Ráðgjöf við foreldra er því mikilvægur þáttur í þjónustu Barnahúss.

Í fjórum fyrstu viðtölum við barnið er lögð áhersla á að kanna líðan þess og þörf fyrir meðferð. Við greininguna er aflað upplýsinga frá forsjáraðilum barnsins og barninu sjálfu með viðtölum og spurningalistum (CBCL og BDI o.fl.).¹ Hafi barnið þörf fyrir meðferð er gert ráð fyrir að hámarki tíu meðferðarviðtölum. Lögð er áhersla á hugræna atferlismeðferð auk fræðslu. Ef staða barnsins er ekki talin viðunandi að loknum tíu viðtölum er barninu veitt áframhaldandi meðferð að höfðu samráði við barnaverndarnefnd.

Stærstur hluti þeirra barna sem hlotið hafa greiningu og meðferð í Barnahúsi er af höfuðborgarsvæðinu (sjá *töflu 4*). Á fyrra starfsári hófst greining og

---

¹ CBCL „Child Behaviour Checklist“ er spurningarform sem lagt er fyrir foreldra barns, kennara eða barn sjálft (11 ára og eldra) þar sem safnað er upplýsingum til að leggja mat á atferli barns í hinu daglega lífi. Hinn síðari „Becks Depression Inventory“ (ísl: mælikvarði Becks á geðlægd) er sjálfsmatsaðferð til að kanna geðlægd (depurð), meðal unglinga og fullorðinna.

meðferð fyrir 38 börn af höfuðborgarsvæðinu í Barnahúsi en 17 börn af landsbyggðinni hófu greiningu og meðferð. Á síðara starfsári Barnahúss fækkaði beiðnum um þessa þjónustu nokkuð. Mest fækkaði beiðnum fyrir börn af höfuðborgarsvæðinu í eldri aldurshópnum, 10–13 ára og 14–18 ára úr 23 börnum á fyrra starfsári í 13 á hinu síðara. Ekki liggja fyrir upplýsingar um hvort börnum sem gefa skýrslu í dómhúsi sé tryggð greining og meðferð til jafns við börn sem gefa skýrslu í Barnahúsi. Fækkun beiðna um greiningu og meðferð fyrir börn í fyrrgreindum aldurshóp vekur grun um að svo sé ekki.

Tafla 4. Aldurs- og búsetuskipting barna sem hlutu greiningu og meðferð í Barnahúsi*

Aldur	Fyrra ár			Seinna ár		
	Höfuðb.sv.	Landsb.	alls	Höfuðb.sv.	Landsb.	Alls
2–5 ára	6	0	6	7	2	9
6–9 ára	9	4	13	8	7	15
10–13 ára	11	0	11	6	7	13
14–18 ára	12	13	25	7	3	10
Samtals:	38	17	55	28	19	47

* Börn sem hófu greiningu á fyrra starfsári teljast þar þótt þau kunni að hafa sótt meðferð fram eftir síðara starfsári.

Að jafnaði veitir starfsmaður Barnahúss börnum af landsbyggðinni greiningu og meðferð í heimahéraði þeirra. Með þessu móti er tryggt að aðgengi barna á landsbyggðinni að sérhæfðri þjónustu sé hið sama og barna sem búsett eru á höfuðborgarsvæðinu. Af ólíkum ástæðum eru þess þó nokkur dæmi að börn úr nágrenni Reykjavíkur hafi kosið að sækja meðferð í Barnahús fremur en að sérfræðingur hitti þau í heimahéraði þeirra.

Tafla 5. Yfirlit yfir fjölda greiningar- og meðferðarviðtala í fjórum aldurshópum

Aldur	Fyrra ár				Seinna ár			
	Drengir	Fj.viðt.	Stúlkur	Fj.viðt.	Drengir	Fj.viðt.	Stúlkur	Fj.viðt.
2–5 ára	0	0	6	25	3	7	7	10
6–9 ára	2	13	11	99	3	3	11	47
10–13 ára	2	2	9	35	2	7	13	60
14–18 ára	2	2	25	194	1	3	9	55
Samtals:	6	17	51	353	9	20	37	172

Í röflu 5 má sjá yfirlit yfir fjölda greiningar- og meðferðarviðtala í fjórum aldurshópum. Á fyrra starfsári voru flest viðtöl tekin við börn í aldurshópnum 14–18 ára eða 196 viðtöl. Á síðara starfsári hússins voru viðtöl við börn í

Þessum aldurshópi mun færri eða 58 viðtöl. Umtalsverð fækkun varð á fjölda stúlkna sem vísað var til greiningar og meðferðar í Barnahúsi á seinna starfsári þess eða úr 51 stúlku í 37 stúlkur.

3.3.4 Aldursskipting barna

Sé litið til aldurskiptingar á skjólstaðingahópi Barnahúss vekur athygli að um það bil helmingur barnanna er yngri en tíu ára og tveir þriðju hlutar hópsins eru yngri en 14 ára. Samanburður á aldurskiptingu barna sem vísað var í Barnahús á fyrra og seinna starfsári þess leiðir ekki í ljós umtalsverðar breytingar á milli ára á fjölda yngri barna. Hins vegar fækkar börnum á aldrinum 14 til 17 ára verulega á síðara starfsári. Skýringin er sú að skýrslutökur af þessum aldurshópi hafa í auknum mæli hafa farið fram í dómhúsi, en skv. upplýsingum frá dómstólaráði voru teknar skýrslur af alls 26 börnum á þessum aldri í dómhúsi frá 1. maí 1999 til 1. september sl.

Tafla 6. Aldursskipting barna á fyrra og seinna starfsári Barnahúss

Aldur	Fyrra ár			Seinna ár		
	Drengir	Stúlkur	Alls	Drengir	Stúlkur	Alls
2–5 ára	7	15	22	12	15	27
6–9 ára	10	28	38	11	23	34
10–13 ára	6	19	25	8	19	27
14–17 ára	3	37	40	2	21	23
Samtals:	26	99	125	33	78	111

3.3.5 Búseta barna

Sammanburður á skiptingu tilvísana frá barnaverndarnefnd milli höfuðborgarsvæðisins og landsbyggðarinnar leiðir í ljós að á síðara starfsári Barnahúss fækkaði tilvísunum af höfuðborgarsvæðinu verulega en fjölgaði lítillega af landsbyggðinni (*sjá töflu 7*).

Tafla 7. Tilvísun eftir búsetu

Landsvæði	Fyrra ár		Seinna ár		Bæði árin	
	Fyrra ár	%	Seinna ár	%	Bæði árin	%
Höfuðborgarsvæðið	85	68,0	59	56,2	146	61,8
Landsbyggðin	40	32,0	46	43,8	90	38,2
Samtals:	125	100,0	105	100,0	236	100,0

Fækkun mála af höfuðborgarsvæðinu á seinna starfsári Barnahúss má rekja til þess að málum barna, einkum á aldrinum 14–17 ára, er nú síður vísað í Barnahús vegna þess að skýrslur af þessum aldurshópi eru nú í flestum tilvikum teknar í dómhúsi.

3.3.6 Rekstrarkostnaður

Ekki hefur verið veitt fé af fjárlögum sérstaklega til Barnahúss. Barnaverndarstofa hefur fjármagnað rekstur hússins af framlögum Alþingis til stofunnar. Kostnaður vegna undirbúnings og reksturs Barnahúss á árunum 1997 til 1998 nam alls 10.455 mkr. Á árinu 1999 nam rekstrarkostnaður hússins 9.280 mkr. Áætlað er að kostnaður yfirstandandi árs verði um 10.4 mkr.

4.0 Breyting á lögum um meðferð opinberra mála

4.1 Rannsóknarviðtöl/skýrslutök

Áður hefur verið lýst fyrirkomulagi á samstarfi þeirra stofnana sem ákváðu að vinna saman við stofnun Barnahúss og því markmiði að fækka skýrslutökum af börnum eins og frekast væri kostur. Rétt þykir að fjalla aðeins nánar um sjálfa skýrslutökuna, sérstaklega hvað viðvíkur lagagrundvelli hennar.

Undirbúningshópur að stofnun Barnahúss var meðvitaður um þá meginreglu laga um meðferð opinberra mála nr. 19/1991(oml.) að dómur skuli reistur á sönnunargögnum sem færð eru fram við meðferð máls fyrir dómi, eða hina svokölluðu meginreglu um milliliðalaus málsmeðferð, sem felur m.a. í sér að dómari skuli almennt ekki leggja til grundvallar skýrslur vitna fyrir lögreglu. Regla þessi á sér stoð í 1. mgr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 1. mgr. 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu um réttláta málsmeðferð. Rökin eru fyrst og fremst þau að með þessu móti geti dómendur metið trúverðugleika vitna, það auðveldi þeim að leggja mat á sönnunargildi þeirra skýrslna sem gefnar eru fyrir dómi og auki líkur á því að dómur sé byggður á efnislega réttum forsendum. Í meðferð sakamála er einnig lögð áhersla á meginregluna um aðskilnað dómsvalds og framkvæmdarvalds, eða mikilvægi þess að dóm- arar komi almennt ekki að rannsókn mála til að tryggja hlutleysi þeirra sem dómara.

Með því að taka rannsóknarviðtal í Barnahúsi undir stjórn lögreglu, að viðstöddum meintum geranda og verjanda hans og með því að taka viðtalið upp á myndband var talið unnt að fara fram á það í opinberu máli að dómari nýtti sér undantekningarheimild í 3. mgr. 48. gr. oml. þar sem segir að hafi vitni ekki komið fyrir dóm og þess sé ekki kostur við meðferð málsins, en skýrsla hafi verið gefin fyrir lögreglu eða öðrum rannsóknaraðila, þá meti dómari hvort slík skýrsla hafi sönnunargildi og þá hvert gildi hennar sé. Fordæmi eru

fyrir því að byggt hafi verið á þessari undantekningarheimild í málum um kynferðisbrot gegn börnum, en ekki reyndi á þetta með skýrum hætti um skýrslur lögreglu teknar í Barnahúsi áður en lögum um meðferð opinberra mála var breytt með lögum nr. 36/1999, sem tóku gildi 1. maí 1999.

Ofangreind lög breyttu fyrirkomulagi á skýrslutöku af barni sem verður fyrir kynferðisbroti en skv. greinargerð sem fylgdi frumvarpi til breytingarlaganna er meginmarkmið þeirra að styrkja réttarstöðu brotþola og gera stöðu þeirra í stórum dráttum þá sömu og brotþola í Danmörku og Noregi.

Skv. 74. gr. oml., með áorðnum breytingum, ber lögreglu að leita atbeina dómara sem sér um að taka skýrslu af börnum ef rannsókn beinist að broti á XXII. kafla almennra hegningarlaga um kynferðisbrot. Þá var 2. mgr. 48. gr. breytt í þá veru að dómara er heimilt að taka til greina sem sönnunargögn skýrslu sem brotþoli hefur gefið fyrir dómi skv. 74. gr. áður en mál er höfðað og ef um er að ræða brot gegn XXII. kafla alm. hgl. og brotþoli hefur ekki náð 18 ára aldri skal hann ekki koma fyrir dóm að nýju nema dómari telji sérstaka ástæðu til. Í greinargerð segir að markmiðið með þessu ákvæði sé að hlífa börnum, eftir því sem kostur er, við því að þurfa að rifja oft en einu sinni upp atburði sem oftast nær hafa valdið þeim miklum andlegum og jafnvel líkamlegum þjáningum. Í greinargerðinni segir jafnframt að með tilliti til reglunnar um milliliðalaus sönnunarfærslu sé þó ekki rétt að girða algerlega fyrir að barn komi fyrir dóm að nýju við aðalmeðferð máls fyrir dómi, t.d. ef aðstæður hafa breyst verulega frá því að skýrsla var tekin af barninu á rannsóknarstigi.

Þá eru í lögnum ákvæði um framkvæmd skýrslutökunnar en skv. 59. gr. getur dómari kvatt til kunnáttumann sér til aðstoðar við skýrslutöku og getur meinað ákæranda, ákærða og verjanda hans að vera viðstaddir þar sem dómþing er háð ef dómari telur að nærvera þeirra geti orðið brotþola til sérstakrar íþyngingar eða haft áhrif á framburð hans. Í þeim tilvikum skal dómari sjá til þess að málsaðilar geti fylgst með skýrslutöku um leið og hún fer fram. Sett hefur verið sérstök reglugerð um nánari tilhögun skýrslutökunnar, reglugerð nr. 321/1999. Segir þar að skýrsla af brotþola yngri en 18 ára skuli almennt tekin á dómþingi en ef um kynferðisbrot sé að ræða gegn brotþola yngri en 14 ára skuli skýrslutaka að jafnaði fara fram annars staðar en í dómsal. Þá geti dómari ákveðið að skýrsla af brotþola á aldrinum 14–18 ára skuli tekin annars staðar en í dómsal ef sérstakar ástæður mæla með því. Í 5. gr. reglugerðarinnar segir að þegar skýrslutaka fari fram annars staðar en í dómsal skuli skýrsla tekin í sérútbúnu húsnæði ef þess er nokkur kostur. Í 9.

gr. er áréttað að dómari geti kvatt til kunnáttumann, t.d. sérþjálfaðan sérfræðing eða lögreglumann, sér til aðstoðar við skýrslutöku, einkum þegar brotaþoli er yngri en 14 ára.

Ljóst er að lögin um meðferð opinberra mála og áðurnefnd reglugerð leggja það í hendur dómara að taka ákvörðun um framkvæmd skýrslutöku af börnum á rannsóknarstigi þegar grunur leikur á kynferðisbroti, bæði hvar skýrsla verður tekin og hver er fenginn til þess að ræða við barnið. Fyrir liggur að dómarar hafa mismunandi skoðun á því hvar heppilegast sé að taka skýrslur af börnum sem orðið hafa fyrir kynferðisbroti. Dómarar hafa bent á þá meginreglu 1. mgr. 7. gr. oml. að dómþing skuli haldin á reglulegum þingstöðum og í dómsölum ef kostur er, Héraðsdómur Reykjavíkur kom sér upp sérútbúinni aðstöðu til skýrslutöku af börnum líkt og komið hefur fram og bæði Héraðsdómur Reykjaness og Héraðsdómur Norðurlands eystra hafa fengið fjárveitingu til þess að koma sér upp viðlíka aðstöðu. Þess má geta að ákvörðunum héraðsdómara um hvort skýrslutaka skuli fara fram í Barnahúsi eða sérútbúnu húsnæði dómstóls hefur verið skotið til Hæstaréttar Íslands sem hefur ekki talið sér fært að hnekka mati héraðsdómara að þessu leyti.

Frá því að lögin voru sett hefur staðið yfir nokkur umræða um framkvæmd þeirra sem segja má að standi enn. Af hálfu Barnaverndarstofu hefur verið lögð megináhersla á það samstarf sem hugmyndin um Barnahús byggði á, sem felur í sér að öll þjónusta við barnið sé veitt á einum og sama staðnum, nauðsynlega sérþekkingu og síðast en ekki síst að verklag sé skýrt og fyrirsjánlegt. Hér er um að ræða grundvallaratriði í starfseminni, svo sem síðar verður vikið að. Barnaverndarstofa ákvað að kynna samstarfið og aðstöðuna í Barnahúsi fyrir dómurum svo að þeim gæfist færi á að meta kosti þessa úræðis. Var haldinn fundur með dómurum í Barnahúsi og dómstjórum við héraðsdóma landsins að auki sent bréf þar sem hugmyndafræðin var kynnt og aðstöðunni lýst. Þá hefur Barnaverndarstofa átt í samskiptum við dómstólaráð og m.a. lagt áherslu á nauðsyn þess að ferli mála um kynferðisbrot sé skýrt og að reynt verði að móta verklagsreglur um framkvæmdina. Allt frá því að breytingar á oml. er varða skýrslutöku á börnum tóku gildi hefur Barnaverndarstofa lagt til við dómstólaráð, að settar yrðu þær reglur að skýrslur af brotaþolum yngri en 14 ára yrðu að jafnaði teknar í Barnahúsi, en að leitað yrði til sérfræðinga Barnahúss um liðsinni vegna skýrslutöku brotaþola 14 til 18 ára, sem færi fram þar sem dómari kysi. Erindi þetta var áréttað með bréfi til dómstólaráðs hinn 10. nóvember 1999. Fljótlega kom í ljós að þetta þótti ekki fær leið þar sem skiptar skoðanir voru á meðal dómara um þessa lausn. Þá héldu Barnaverndarstofa og dómstólaráð sameiginlega ráðstefnu um skýrslu-

tökur af börnum þar sem m.a. voru fengnir erlendir sérfræðingar til erindaflutnings.

Að frumkvæði dómstólaráðs var settur saman hópur fimm dómara vorið 2000 til að annast skýrslutökur í umdæmum Héraðsdóms Reykjavíkur, Norðurlands vestra, Austurlands og Suðurlands og komu dómarar sér upp lista yfir tiltekna sérfræðinga sem unnt væri að leita aðstoðar hjá. Barnaverndarstofa leitaði til allra dómstjóra landsins þann 19. september sl. eftir umsögn um samstarf milli dómara og Barnahúss og mat á þörf fyrir þjónustu hússins. Af þeim svörum sem hafa borist virðist mega ráða að dómarar telji í það minnsta heppilegt að geta leitað til Barnahúss þegar um yngstu börnin er að ræða. Svörin báru jafnframt með sér að dómarar séu þeirrar skoðunar að þörf sé fyrir þjónustu Barnahúss.

Þann 28. september gaf dómstólaráð út tilkynningu [nr. 2/2000] um skýrslutökur af börnum vegna rannsóknar kynferðisbrota. Fram kemur að dómstólaráð telji heppilegt vegna hagsmuna barna og annarra að lágmarks samræmi sé í framkvæmd skýrslutöku, þar á meðal um staðsetningu hennar og telur rétt að stuðla að frekari samræmingu en náðst hefur. Er þar tekið fram að það verði að telja hagræði fyrir dómstólana að geta nýtt aðstöðu þá sem er til yfirheyrslna í Barnahúsi, einkum fyrir dómara á þeim dómstólum þar sem sérstök aðstaða er ekki enn fyrir hendi. Þá hefur tilkynningin að geyma leiðbeinandi viðmið, m.a. um að skýrslutökur af yngri börnum en 14 ára fari fram í sérútbúnu skýrslutökuherbergi í húsnæði dómstóls eða í Barnahúsi.

4.2 Annmarkar á nýjum lagaákvæðum

Að vel athuguðu máli telur Barnaverndarstofa sig geta leitt rök að því að breytingarnar á lögnum um meðferð opinberra mála hafi leitt af sér óheppilega þróun sem geri að verkum að skynsamlegra væri að breyta lögnum hvað viss atriði áhrærir. Rétt er að rökstyðja það nánar:

1. Norrænar fyrirmyndir? Í greinargerð þess frumvarps sem lá til grundvallar lagabreytingunni má skilja það svo að fyrirmynd breytinganna séu lagaákvæði um samsvarandi atriði sem séu í gildi í Noregi og að nokkru leyti í Danmörku. Þegar að er gáð er hið íslenska fyrirkomulag í raun all frábrugðið því sem gildir í þessum löndum. Rétt þykir að skýra þetta nánar.

Noregur: Samkvæmt norskum lögum um meðferð opinberra mála (lov fra 22. maí 1981 nr. 25 um rettergangsmaten í straffesaker [straffeprosessloven],

með síðari breytingum) skal dómari taka skýrslu *utan réttar af barni undir 14 ára aldri* sem hefur orðið fyrir kynferðisbroti, þegar dómari telur það æskilegt með tilliti til vitnisins. Er þá *meginregla að dómari skal fá sérfræðing til aðstoðar við skýrslutökuna* og í reglugerð um framkvæmd skýrslutöku (forskrift fra 2. október 1998 nr. 925 om dommeravhør og observasjon) segir að dómari *skuli jafnan fela þessum sérfræðingi að annast sjálfa skýrslutökuna*. Þá eru sérreglur um svokallaða „observasjon“ sem getur komið í stað skýrslutöku þegar um mjög ung börn er að ræða, en þá fylgist sálfræðingur með barni og aflar upplýsinga frá barninu með þeim hætti sem hentar hverju sinni, svo sem með samtölum og leik. Eins og sést á ofangreindum atriðum er hér miðað við önnur aldursmörk en á Íslandi, dómari hefur val um það hvort hann tekur skýrslu og skýrslan er tekin utan réttar. Þetta þýðir að dómari er ekki bundinn af ákvæðum laga um meðferð opinberra mála og almennt er viðurkennd þörf á sérfræðipækkingu við framkvæmd skýrslutöku.

Danmörk: Samkvæmt dönskum réttarfarslögum (lov om rettens pleje frá 10. nóvember 1992 nr. 905) tekur lögregla skýrslur á rannsóknarstigi og er skýrslutaka tekin upp á myndband. Lögð er áhersla á að nota myndbandið ef höfðað er opinbert mál og að barnið komi ekki fyrir dóm. Í nýlegum dómi Hæstaréttar Danmerkur (U.2000:1326H) voru ekki gerðar aðrar athugasemdir við þetta en lögð áhersla á að verjanda gæfist kostur á að koma að spurningum við skýrslutöku til að tryggja réttaröryggi meints sakbornings. Ljóst er því að Danir gera almennt ekki ráð fyrir þátttöku dómara í skýrslutöku á rannsóknarstigi og miða við framkvæmd sem líkist að mörgu leyti skipulagi í Barnahúsi fyrir breytingu íslensku laganna um meðferð opinberra mála.

Rétt þykir að taka fram að hvergi á öðrum Norðurlöndum, þ.e.a.s. hvorki í Svíþjóð, Finnlandi né Danmörku, eru uppi áform um að fela dómurum skýrslutöku af börnum í kynferðisbrotamálum, skv. athugun sem Barnaverndarstofa hefur gert.

2. *Aðskilnaður framkvæmdavalds og dómsvalds.* Ábyrgð dómara á skýrslutöku felur í sér frávik frá hinni mikilvægu meginreglu um aðskilnað framkvæmdarvalds og dómsvalds sem á að tryggja að dómamar komi ekki að rannsókn mála og þar með hlutleysi dómara. Rökin fyrir því að fara gegn meginreglunni eru hagsmunir brotþola af því að þurfa ekki að koma aftur fyrir dóm við aðalmeðferð máls. Það er mjög mikilvægt að taka tillit til hagsmuna barna sem brotþola kynferðisbrota en Barnaverndarstofa verður að draga þá

ályktun að ekki sé þörf á því að dómara beri ábyrgð á skýrslutöku á rannsóknarstigi til að vernda barn gegn því að gefa skýrslu aftur síðar. Samkvæmt athugunum Barnaverndarstofu virðist liggja fyrir að einungis lítill hluti allra mála um kynferðisbrot gagnvart börnum (innan við 20%) fari fyrir dómstóla sem opinber sakamál. Er það í samræmi við reynslu á hinum Norðurlöndunum. Sú staðreynd hefur í för með sér að í flestum málanna kemur aldrei til álita að barn gefi skýrslu fyrir dómi við aðalmeðferð. Í þeim hlutfallslega fáu málum sem höfðuð eru vegna kynferðisbrota ætti almennt að vera unnt að nýta heimild sem fyrir hendi er um að leggja til grundvallar skýrslu sem tekin er utan réttar, sérstaklega ef gætt er viðurkenndra rannsóknaraðferða.

3. Reglan um milliliðalausá málsmeðferð. Þá verður að benda á að ábyrgð dómara á skýrslutöku á rannsóknarstigi fer almennt gegn meginreglunni um milliliðalausá málsmeðferð. Í dómi Hæstaréttar frá 27. september 1999 í málinu nr. 373/1999 felldi Hæstiréttur úr gildi ákvörðun héraðsdómara um að víkja sæti í máli vegna afskipta af því á rannsóknarstigi. Það er því mögulegt að sami dómari taki skýrslu á rannsóknarstigi og fari með mál eftir að það er höfðað, en útilokað er að tryggja slíkt. Raunar verður að telja ólíklegt að sú regla skapist að sami dómari taki skýrslu á rannsóknarstigi og fari með mál eftir að það er höfðað. Benda má á að það er all algengt að þrír héraðsdómaraar dæmi í máli um kynferðisbrot gegn barni en einungis einn þeirra getur borið ábyrgð á skýrslutöku. Þá má benda á að ábyrgð á skýrslutöku hefur verið sett í hendur tiltekkinna dómara, sbr. dómara vakt sem sinnir nokkrum dómstólum eins og áður var nefnt, en í þessu getur falist að útilokað sé að sami dómari taki skýrslu og dæmi í máli. Reynslan bendir enda til þessa því frá breytingu á oml. hefur komið til þess a.m.k. þrisvar að brotþoli yngri en 18 ára hafi þurft að gefa skýrslu á ný við aðalmeðferð máls fyrir dómi eftir að hafa gefið skýrslu á rannsóknarstigi.

4. Er ein skýrslutaka möguleg? Svo sem kunnugt er var markmiðið með breytingum á oml. að barn þyrfti einungis að sæta einni skýrslutöku. Reynslan virðist leiða í ljós að almennt sé erfitt að ná því markmiði að barn gefi einungis eina skýrslu í máli þar sem það er brotþoli. Benda má á að nauðsynlegt er talið að taka skýrslu af barni áður en vitnisburður er tekin af hinum grunaða. Ef stefnt er að einni skýrslutöku af barni verður að gefa hinum grunaða færi á að fylgjast með skýrslutökunni sem gefur honum kost á að undirbúa sinn eigin framburð áður en hann er yfirheyrður sjálfur. Þetta skaðar að

mati flestra rannsókn málsins. Þá getur verið æskilegt að leggja fleiri spurningar fyrir barnið eftir að hinn grunaði hefur gefið skýrslu til þess að upplýsa mál frekar.

Við framkvæmd hinna nýju lagaákvæða hefur komið í ljós að það er verulegum vandkvæðum háð að meta hvort tilefni sé til að efna til dómþings vegna skýrslutöku án þess að hafa áður rætt við barnið. Um þetta ber fjölgun könnunarviðtala í Barnahúsi í kjölfar lagabreytingar ljósan vott, sbr. *töflu* 2 í 3. kafla. Þegar jafnframt er haft í huga að barnaverndarnefndir, lækmar og meðferðaraðilar þurfa á vitnisburði barns að halda, verður ljóst að ofangreint markmið breytinga á oml. er byggt á misskilningi á eðli þessara mála. Ljóst er að hinum nýju lagaákvæðum er ekki ætlað að tryggja að einungis eitt viðtal við barn dugi frá því að grunur vaknar og til loka málsmeðferðar fyrir dómi. Þá er vert að hafa í huga að enda þótt rétt sé að halda fjölda viðtala við barn í algjöru lágmarki, hafa rannsóknir sýnt að barni er ekki íþyngt sé viðmælandi barnsins aðeins einn.

5. *Íþyngjandi óvissa í framkvæmd.* Nánast er útilokað er að setja almennar verklagsreglur um framkvæmd skýrslutöku af börnum á rannsóknarstigi meðan ábyrgðin liggur hjá einstökum dómurum. Það kemur í veg fyrir að ferill þessara mála verði fyrirsjáanlegur en slíkt er almennt talið mjög æskilegt. Til að glöggva sig á því hvað breytingar á réttarfarslögum hafa leitt af sér mikla óvissu um framkvæmd skýrslutöku má vísað til eftirfarandi yfirlits yfir mögulega framkvæmd:

Ef barn er yngra en 14 ára:

- dómari tekur skýrslu í Barnahúsi,
- kunnáttumaður tekur skýrslu í Barnahúsi undir stjórn dómara,
- dómari tekur skýrslu í sérútbúinni aðstöðu í dómhúsi,
- kunnáttumaður tekur skýrslu í sérútbúinni aðstöðu í dómhúsi undir stjórn dómara.

Ef barn er 14 ára eða eldra, eru eftirtaldir möguleikar á framkvæmd skýrslutöku fyrir hendi:

- dómari tekur skýrslu í Barnahúsi,
- kunnáttumaður tekur skýrslu í Barnahúsi undir stjórn dómara,
- dómari tekur skýrslu í sérútbúinni aðstöðu í dómhúsi,
- kunnáttumaður tekur skýrslu í sérútbúinni aðstöðu í dómhúsi undir stjórn dómara,

- dómari tekur skýrslu af barninu í dómsal.

Sú óvissa sem skapast hefur um framkvæmd skýrslutöku í hverju máli fyrir sig sem að ofan greinir hefur valdið því að ekki er unnt að veita barni og aðstandendum þess nægilega greinargóðar upplýsingar um mögulega framvindu málanna. Búast má við að það geti enn aukið á kvíða hlutaðeigandi.

6. *Fækkun kæra, þunglamaleg framkvæmd.* Áður hefur verið bent á að fjölgun könnunarviðtala í Barnahúsi bendir til tregðu til að kæra mál. Í kjölfar breytinga á oml. varð skýrslutakan að dómsathöfn, sem er mun viðurhlutameiri atburður en hún var áður. Margir telja að hér sé of langt gengið við frumrannsókn máls. Þegar rýnt er í tölur frá dómstólaráði (fylgiskjal 2) kemur í ljós að frá 1. maí 1999 fram til sept. 2000 eru skýrslutökur að meðaltali 6,2 á mánuði. Fyrir lagabreytingu, á fyrstu sex mánuðum í starfsemi Barnahús voru þær 8,2. Sú rannsókn sem nú er unnið að á vegum Barnaverndarstofu, og fyrr er vísað til, bendir til sömu niðurstöðu, en árið 1997 voru kærurnar rúmlega 8 á mánuði. Þetta bendir til að lagabreytingin hafi haft í för með sér *fækkun á kærum um a.m.k. fjórðung*, jafnvel meira ef reiknað er með sömu árlegri fjölgun mála og verið hefur undanfarin ár. Hér er um áhyggju efni að ræða því að lögreglurannsókn fer nú fram í hlutfallslega færri málum en áður sem ætla má að dragi úr líkum þess að mál upplýsist. Loks er rétt að vekja athygli á því að vitneskja liggur fyrir um það að sá tími sem líður frá því að grunur vaknar þar til tekin er skýrsla af barni hefur lengst verulega í kjölfar lagabreytingar. Þetta helgast af því hversu aðgengi að Barnahúsi til skýrslutöku er greitt í samanburði við hina viðurhlutamiklu athöfn, sem fólgin er í dómþingi. Eins og gefur að skilja getur dráttur á skýrslutöku spillt rannsókn máls og að auki valdið brotþola og fjölskyldu hans verulegum óþægindum. Þetta er vandi sem er vel þekktur í Noregi, og er þar talinn vera einn helsti galli á þeirri skipan sem þar ríkir.

5.0 Starfsemi Barnahúss að loknu tilraunaskeiði

5.1. Staða Barnahúss í breyttu lagaumhverfi

Segja má að framkvæmdin sem kom í kjölfar þeirra breytinga sem gerðar voru á lögum um meðferð opinberra mála og varða skýrslutöku á börnum, sbr. það sem rakið er að framan, hafi í veigamiklum atriðum gengið gegn

þeim markmiðum sem sett voru með starfsemi Barnahúss. Eins og gerð er grein fyrir í 2. kafla skýrslunnar fólust þessi markmið í höfuðatriðum í því að stofnanir *adlöguðu* starf sitt að þörfum þeirra barna sem grunur lék á að hefðu verið beitt kynferðislegu ofbeldi og *samhæfðu* aðgerðir sínar. Þannig biði barna einungis að leita á einn stað vegna rannsóknar máls og meðferðar þess að öðru leyti. Með lagabreytingunum er skýrslutaka á hinn bóginn orðin dómsathöfn, sem að öðru jöfnu skal háð í dómhúsi. Í samræmi við það er stefnt að því að gera dómurum sem víðast kleift að taka slíkar skýrslur af börnum í dómhúsum með því að koma upp sérstakri aðstöðu þar. Í þessu felst að sjálfsögðu að barn þarf að leita annað til að fá lækni skoðun; á enn annan stað til að hljóta greiningu og meðferð vegna áfalls sem það kann að hafa orðið fyrir og einnig vegna meðferðar sem lengra varir. Í vissum tilvikum getur barn því þurft að fara á marga staði eins og málum er nú háttáð, auk þess sem í sumum tilvikum þarf að ræða við barn áður en skýrslutaka fyrir dómi getur orðið. Með nokkrum sanni má því segja að komin sé að nýju upp sú staða sem vegna annmarka sinna varð kveikjan að starfsemi Barnahúss.

Annað markmið Barnahúss var að tryggja að sérstaklega þjálfaður sérfræðingur tæki rannsóknarviðtal við barn og að reynsla á þessu sviði safnaðist saman á einum stað. Lög um meðferð opinbera mála gera hins vegar ráð fyrir að dómari taki skýrslu af barni þótt hann hafi heimild til að kalla til kunnáttumann. Reynslan sýnir að dómara fær þá heimild sjaldan í nyt þegar skýrslutaka fer fram í dómhúsi (skv. yfirliti dómstólaráðs). Í þessu felst að vikið er frá markmiðum með starfi Barnahúss í tvennum skilningi; annars vegar er alls ekki tryggt að sérþjálfaður maður annist skýrslutöku. Hins vegar hefur fjöldi þeirra sem taka skýrslur margfaldast frá því sem var þegar sérfræðingar Barnahúss önnuðust slíkar skýrslutökur nær alfarið. Enda þótt stefnt sé að vissri sérhæfingu dómara við að taka skýrslu af börnum getur hún hvergi nærrí talist sambærileg þeirri sem náðst hefur í starfi Barnahúss en sérfræðingar hússins hafa á tilraunátímabili hvorir um sig tekið á annað hundra viðtöl við börn. Því mun engan veginn safnast saman reynsla við þessa framkvæmd í sambærilegum mæli og stefnt var að með starfi Barnahúss.

Þriðja atriðið varðaði þverfaglegt samstarf og sameiginlegan starfsvettvang. Ljóst er að hlutdeild dómara við rannsókn mála leiðir til þess að forræði í þeim mikilvæga hluta rannsóknarinnar sem lýtur að skýrslutöku af barni er ekki lengur á hendi lögreglu líkt og var. Það raskar fyrirsjáanlega mjög því samstarfi sem stefnt var að milli lögreglu- og barnaverndaryfirvalda og hætta

er á að rof verði milli mismunandi rannsóknarþátta málsins. Þar með er hætta á að ekki nái að þróast þær liðlegu boðleiðir sem þurfa að ríkja milli lögreglu og barnaverndaryfirvalda þegar verið er að fást við mál af þessum toga. Miðað við óbreytta löggjöf er þó óljóst að hve miklu leyti dómarrar kjósa að jafnaði að nota aðstöðuna í Barnahúsi. Engin reynsla er komin á leiðbeiningarreglur sem dómstólaráð hefur sett um framkvæmd á skýrslutökum af börnum. Reglurnar bæta í sjálfu sér þó ekki miklu við gildandi lög og viðeigandi reglugerð. Til breytinga telst þó að Barnahúss er getið sem mögulegs vettvangs skýrslutöku, sem tekur af vafa um það að ekki sé gætt jafnræðis með slíkri framkvæmd eða að hún þyki ómarkvissari.

Fjórða markmið með starfi Barnahúss var að safna á einn stað þekkingu um kynferðisbrot gegn börnum hér á landi og hafa þannig glögga yfirsýn yfir slík brot á hverjum tíma. Það átti að geta orðið mikilvæg forsenda ýmissa aðgerða af fyrirbyggjandi toga (sbr. m.a. það sem segir síðar um þátt ungra gerenda). Slíkri vitneskju hefði jafnharðan mátt miðla til þeirra sem hennar þarfnast, barnaverndarnefnda, lögreglu, ríkissaksóknara og ef til vill meðferðaraðila. Með því er litið svo á að kynferðisbrot sé sérhæft viðfangsefni, allt að því fræðasvið, sem útilokað sé að hafa fullan skilning á né ná árangri á nema með allsherjar sérhæfingu. Slík sérhæfing er enn mikilvægari hér á landi sakir fámennis. Taka má dæmi um slíka yfirsýn en á fyrri hluta starfstíma Barnahúss var jafnan fyrir hendi vitneskja um málafjölda á hverjum tíma. Þá var til haldgóð þekking á því hvort börn fengju meðferð í kjölfar þess að upp komst um kynferðisbrot gegn þeim. Slík vitneskja er ekki lengur fyrir hendi og það kostar tíma og fyrirhöfn að safna henni saman.

5.2 Starf Barnahúss í framtíðinni

Svo sem fram hefur komið í skýrslu þessari, er starfsemi Barnahúss í dag alls ekki sú sem lagt var upp með í byrjun. Svo sem fram kemur í 3. kafla skýrslu þessarar um tölulegar upplýsingar frá Barnahúsi, kemur sívaxandi hluti kynferðisbrotamála alls ekki til kasta Barnahúss. Búast má við að þessi þróun haldi áfram.

Í yfirliti dómstólaráðs dags. 9. okt. sl. kemur fram að fjöldi skýrslutakna frá 1. maí 1999 til sept. 2000 nemur alls 100. Samkvæmt yfirlitinu hafa alls 58 skýrslur verið teknar í Barnahúsi en 42 í dómhúsi. Af þeim 58 skýrslum sem teknar voru í Barnahúsi voru 22 teknar á tímabilinu 1. maí til 1. sept. 1999, þ.e.a.s. áður en aðstaða í Héraðsdómi Reykjavíkur var tekin í notkun,

en á þeim tíma höfðu dómara ekki val um aðstöðu þegar um yngri brotþola en 14 ára var að ræða heldur urðu að nota Barnahús. Þessar tölur sýna ótvírátt að eftir að aðstaðan í Héraðsdómi Reykjavíkur var tekin í notkun hefur meirihluti skýrslutaka farið fram þar.

Eins og fram hefur komið hafa Héraðsdómstólarnir í Reykjanesi og á Norðurlandi eystra fengið fjárveitingar til að koma sér upp eigin aðstöðu til skýrslutöku. Þessir dómstólar hafa fram til þessa nýtt Barnahús einna mest. Til að spá fyrir um þá þróun sem væntanlega á eftir að verða á næstunni er nærtækast að styðjast við upplýsingar frá dómstólaráði (fylgiskjal 2), sem greina frá því að tæplega 60% allra skýrslutakna af börnum yngri en 14 í Barnahúsi eftir að breyting var gerð á lögum hinn 1. maí 1999 voru frá þessum tveim dómaumdæmum og 40% af börnum eldri en 14 ára. Því má búast við því að allt að helmingi fækkun yrði á skýrslutökuvíðtölum í Barnahúsi frá því sem nú er, þegar aðstaða verður fyrir hendi við umrædda dómstóla. Gæti þá skýrslutökum í Barnahúsi fækkað úr tæplega fjórum á mánuði í tæplega tvær að meðaltali. Slíka ályktun má m.a. draga af bréfi sem dómstjórinn við Héraðsdóm Norðurlands eystra hefur ritað Barnaverndarstofu þar sem segir að „hugsanlega verði leitað til Barnahúss í einstaka tilvikum e.t.v. einkum ef um mjög ung börn er að ræða eða aðstæður að öðru leyti geri það heppilegt að skýrslutaka fari þar fram“, eftir að aðstaðan á Akureyri verður tilbúin. Ennfremur segir í bréfinu: „tel ég því vera þörf á þjónustu Barnahúss áfram þótt augljóslega dragi úr þörfinni með tilkomu aðstöðunnar hér“.

Rétt er að geta hér frumkvæðis dómstjóra héraðsdóms Reykjaness um þann möguleika að komið verði upp aðstöðu sem gerir dómara kleift að stjórna skýrslutöku og fylgjast með henni á skjá í húsakynnum dómsins enda þótt barnið sé statt í Barnahúsi. Sem stendur er ekki fyllilega ljóst hvort þessi leið þyki fær bæði tæknilega en einnig hvort þannig sé komið til móts við þær kröfur sem gerðar eru um rannsóknarþátt máls jafnframt því að slík framkvæmd þyki í þeim anda sem stefnt var að með stofnun Barnahúss.

Þrátt fyrir jákvæð viðhorf margra héraðsdómara og einlægan vilja margra dómstjóra verður að telja ólíklegt að veruleg breyting verði á þeirri framtíðarmynd sem hér hefur verið dregin án breytinga á oml. Sú spurning hlýtur þó að vakna hvort önnur verkefni Barnahúss feli ekki í sér nægilegan starfsgrundvöll þess.

Svo sem fram hefur komið í 3. kafla skýrslu þessarar, í *töflu 3*, um rannsóknarviðtöl eru 60% allra viðtala könnunarviðtöl fyrir barnaverndarnefndir án þátttöku fulltrúa réttarvörslukerfisins. Að mati Barnaverndarstofu er þetta varhugaverð þróun. Í fyrsta lagi er ljóst, að leiði könnunarviðtal í ljós að

grunur um kynferðisofbeldi er staðfestur þarf að endurtaka rannsóknarviðtal við barn fyrir dómara. Þannig getur könnunarviðtal við barn í Barnahúsi raunverulega stuðlað að endurteknum viðtölum og þannig orkað íþyngjandi fyrir barnið. Slík þróun gengur þvert á markmiðið með starfrækslu hússins. Í öðru lagi hefur því verið haldið fram að könnunarviðtal sem framkvæmt er án þess að fulltrúar réttarvörslukerfisins fylgist með því, geti skaðað mál komi til þess að höfðað verði refsímál. Í viðræðum sem Barnaverndarstofa hefur átt við ríkissaksóknara hefur komið skýrt fram að hann telur hér vera um afar óheppilega þróun að ræða sem hugsanlega geti spilt rannsókn máls og meðferð þess fyrir dómi. Á hinn bóginn er á það að líta að algjörlega óraunhæft er að ætla að skýrslutaka fyrir dómi geti orðið að reglu þegar grunur um kynferðisbrot gegn barni er annars vegar, þótt hin nýju ákvæði oml. geri ráð fyrir að svo sé. Staðreyndin er sú að í upphafi er þessi grunur gjarnan byggður á veikum vísbendingum. Við frumrannsókn málsins getur reynst nauðsynlegt að ræða við barn um grunsemdir án þess að tilefni sé fyrir hendi til að efna til sérstaks dómþings. Í rannsókn sem nú er unnið að á vegum Barnaverndarstofu og áður hefur verið vitnað til¹ hefur komið í ljós að í *helmingi tilvika* þeirra mála sem barnaverndarnefndir fengu tilkynningu um á árunum 1995–1997 hafi grunur ekki þótt á rökum reistur. Þjóði Barnahús ekki upp á þá þjónustu að framkvæma könnunarviðtöl liggur beinast við að ætla að slík viðtöl fari fram á vettvangi barnaverndarnefnda. Barnaverndarstofa hefur hins vegar vissu fyrir því að verulega skorti á að til staðar sé sú sérþekking og aðstaður að unnt sé að framkvæma slík viðtöl á viðunandi hátt. Af þessari ástæðu hefur Barnaverndarstofa talið réttmætt að Barnahús sinni umræddum könnunarviðtölum og að með því sé fórnað minni hagsmunum fyrir meiri, ef svo má að orði komast. Á það er jafnframt rétt að benda, að sérfræðingar Barnahúss hafa sett þær reglur að barnaverndarnefnd rökstyðji sérstaklega beiðni um könnunarviðtal og þá hvers vegna máli er ekki vísað til lögreglu.

Þegar metið er hvort meðferðarstarf á vegum Barnahúss treysti starfsgrundvöll þess þarf að hafa í huga að svo virðist sem fjölda barna sem vísað er til meðferðar fækki að sama skapi og skýrslutökum fækkar, sbr. 3. kafli, *tafla 5*. Þá er þess jafnframt að gæta að allt að þriðjungur meðferðarviðtala fer fram í heimabyggð barns og ekki í sjálfu Barnahúsi. Loks má geta þess að sú viðtalsmeðferð sem staðið hefur til boða gerir í sjálfu sér ekki kröfu til sérstaks húsnæðis.

---

¹ Rannsókn á afdrifum kynferðisbrotamála gegn börnum á Íslandi árin 1995–1997 unnin á vegum Barnaverndarstofu af Guðjóni M. Bjarnasyni og Ómari H. Kristmundssyni.

Verði það áfram hlutskipti brotþola í auknum mæli að leita á ólíka staði vegna vinnslu málanna, dregur það óneitanlega úr ástæðum þess að halda beri starfsemi Barnahúss áfram. Þetta á einkum við ef komist er að þeirri niðurstöðu að könnunarviðtöl fyrir barnaverndarnefndir kunni að vera í blóra við lög og geti skaðað meðferð mála frekar en styrki. Starfsemi sem e.t.v. ein-skorðast við takmarkað meðferðarstarf og tutugu til þrjátíu læknisskoðanir árlega rís ekki undir nafni Barnahúss.

6.0 Niðurstöður – tillögur

Í skýrslu þessari hefur verið fjallað um þá þróun sem orðið hefur frá upphafi starfsemi Barnahúss og þau áhrif sem hin nýju lagaákvæði hafa haft á meðferð kynferðisbrotamála gegn börnum. Þessi þróun bendir eindregið til þess að telja verði afar torsótt, ef ekki útilokað, að ná þeim markmiðum sem upphaflega var stefnt að á vettvangi Barnahúss. Að öllu töldu verður að telja að skref hafi verið stigið afturábak í þeirri viðleitni að vinna gegn þeim annmörkum sem velflestir voru sammála um að auðkenndu starf barnaverndaryfirvalda og refsivörsluaðila þegar verið var að fást við grunsemdir um að barn hefði þolað kynferðisofbeldi. Sú viðleitni að samhæfa þátt rannsóknar og hjálpar og haga öllum afskiptum af lífi barna og fjölskyldna þeirra þannig að það valdi sem minnstu raski og álagi er stefnt í uppnám með þeirri þróun sem orðið hefur.

Það er alkunna að starfsemi Barnahúss hefur notið mikils velvilja og stuðnings í þeirri opinberu umræðu sem fram hefur farið undanfarin misseri. Barnaverndarstofu hafa borist ályktanir frá hátt á fimmta tug stofnana, félagasamtaka og annarra sem hafa látið sig málið varða. Þeirra á meðal eru embætti landlæknis, stjórn Sambands íslenskra sveitarfélaga, Stéttarfélag félagsráðgjafa, Félag barnalækna, samtökin Barnaheill, Rauði kross Íslands auk margra annarra fag- og stéttarféлага og hagsmunasamtaka (sjá fylgiskjal 3). Það er mat Barnaverndarstofu að rík samstaða sé á meðal flestra, ef ekki allra þeirra, sem koma að vinnslu og meðferð kynferðisbrotamála um að sú stefna sem mörkuð var með Barnahúsi hafi verið rétt, og að sama skapi hafi þær breytingar sem gerða voru á lögum um meðferð opinberra mála er varðar skýrslutöku á börnum ekki bætt vinnslu þessara mála nema síður sé.

Með hliðsjón af ofangreindu telur Barnaverndarstofa rétt og skylt að leggja til eftirfarandi:

- (i) að núgildandi ákvæði laga um meðferð opinberra mála er varða skýrslutöku á börnum verði tekin til endurskoðunar í ljósi þeirrar reynslu sem fengist hefur við framkvæmd þeirra frá 1. maí 1999
- (ii) að óháð því hvort ákvæði laga um meðferð opinberra mála verði tekin til endurskoðunar, verði reynslutímabil Barnahúss framlengt um eitt ár til viðbótar eða til loka árs 2001. Með því sker reynslan úr framtíð hússins
- (iii) Barnaverndarstofa telur jafnframt að ástæða sé til að taka upp nýtt viðfangsefni á vettvangi hússins sem er afar brýnt og er fólgið í göngudeildarmeðferð fyrir unga gerendur kynferðisbrota. Um er að ræða börn sem hafa áreitt eða beitt önnur börn kynferðisofbeldi. Þar sem það efni liggur utan við umfang þessarar skýrslu verða rök fyrir þeirri tillögu látin fylgja skýrslunni sem viðauki. Gera verður ráð fyrir sérstakri fjárveitingu til þessa verkefnis, ef hrinda á því í framkvæmd.

Reykjavík, 8. nóvember 2000
f.h. Barnaverndarstofu

Bragi Guðbrandsson, forstjóri

Viðauki: Meðferð fyrir unga gerendur, mat á þörf

Þekkingu manna á kynferðisbrotum gegn börnum, þ.á m. gerendum, hefur fleygt fram hin síðari ár. Erlendar rannsóknir leiða m.a. í ljós að yfir helmingur fullorðinna kynferðisbrotamanna hefur brotaferil sinn á unglingsárum. Þessi upplýsing vísar á forvarnargildi þess að bregðast markvisst við kynferðisbrotum, sem framin eru af börnum og unglíngum – með því er unnt að fækka fórnarlömbunum. Jafnframt benda athuganir til að almennt sé árangur meðferðar betri því yngri sem gerandinn er þegar hann gengst undir hana. Skýr rök mæla því með því að veita ungum gerendum viðeigandi meðferð. Hér er hins vegar ekki um einsleitan hóp að ræða heldur er vandi þessara einstaklinga misjafn. Viðbrögð við brotum hinna ungu gerenda þurfa því að byggjast á vandaðri greiningu á vanda þeirra. Þá þurfa að vera tiltæk fjölbreytt úrræði, bæði göngudeildarmeðferð og innlagnarmeðferð svo sem vikið verður að síðar.

Skýr vitneskja liggur fyrir hér á landi um þá sem grunaðir eru um að hafa beitt börn kynferðisofbeldi. Bæði hefur þetta atriði verið kannað sérstaklega en mikilvæg þekking hefur einnig safnast með starfsemi Barnahúss. Í hinni viðamiklu rannsókn sem áður er vitnað til og unnið er að á vegum Barnaverndarstofu á afdrifum kynferðisbrota gegn börnum á árabílinu 1995–1997, var sjónum m.a. beint að þætti meintra gerenda. Enda þótt úrvinnslu þeirra gagna sem safnað var með rannsókninni sé ekki lokið eins og áður hefur komið fram er þó unnt að draga skýrar ályktanir um fjölda gerenda, aldur þeirra og fleiri atriði. Rannsóknin hefur leitt í ljós að um og yfir 20% þeirra sem grunaðir eru um að hafa beitt börn kynferðislegu ofbeldi eru yngri en 18 ára. Samkvæmt þeirri þróun sem orðið hefur vart hér á landi á umfangi mála hjá yfirvöldum og umrædd rannsókn leiðir m.a. fram í dagsljósið, er varla ofætlað að hverju ári beinist grunur að hlutdeild 40–50 einstaklinga sem eru yngri en 18 ára. Í rannsókninni kom það mikilvæga atriði fram að helmingur grunsemda sé metinn þannig að hann þyki ekki á rökum reistur eftir að könnun hefur farið fram. Enda þótt einungis væri hlutast um mál þeirra ungu gerenda sem sannanlega þykja uppvisir að kynferðislegri háttsemi að mati barnaverndarnefndar (og/eða refsivörsluaðila) má þó engu að síður búast við þeir geti verið 20–25 talsins á ári hverju.

Rannsóknin leiðir í ljós að barnaverndarnefndir vísi málum sem til þeirra berast til lögreglurannsóknar í 35% tilvika. Svo er að sjá að 15% þeirra mála sem barnaverndarnefndir kanna vegna gruns um kynferðisofbeldi gegn börnum og komst að niðurstöðu um að sé á rökum reistur sé *ekki* vísað til lögreglurannsóknar. Miðað við málafjölda sem til nefndanna barst gætu hér átt hlut að máli 10 gerendur ár hvert. Meginástæða þess að máli er ekki vísað til lögreglurannsóknar af hálfu barnaverndarnefndar virðist vera sú að þeir sem eiga þar hlut að máli séu ungir að árum. En til hvaða íhlutunar grípa barnaverndarnefndir þá gagnvart ungum gerendum?

Nemandi í félagsráðgjöf við Háskóla Íslands sem var í starfsþjálfun á Barnaverndarstofu á árinu 1999 fékkst við að kanna þennan þátt.¹ Til skoðunar voru þau mál sem vísað var til einhvers konar meðferðar í Barnahúsi á um eins árs tímabili. Niðurstaða hennar leiddi í ljós svo ekki verður um villst að í yfirgnæfandi fjölda tilvika var íhlutun af hálfu barnaverndarnefnda takmörkuð, jafnvel alls engin. Þannig hafði áætlun ekki verið gerð í 21 tilvikum af 26, engin sérhæfð viðtöl í 18 þeirra 26 sem voru í könnuninni og engin greining í 22 þeirra.

¹ Hvað eru barnaverndarnefndir að gera fyrir unga gerendur í kynferðisbrotamálum? Bryndís Ósk Gestsdóttir. Verkefni í starfsþjálfun II í félagsráðgjöf við félagsvísindadeild Háskóla Íslands. Ótúgufið handrit 2000.

En það er ekki einungis að mögulegt sé að gera sér glögga grein fyrir fjölda þeirra barna hér á landi sem sýna af sér kynferðislega háttsemi sem bitnar á öðrum börnum. Hitt er þó ekki síður mikilvægt að rannsóknir benda til að þeir sem sýna þannig hegðun, hvort heldur eru börn eða þeir sem eldri eru, hafi sjálfir orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi. Niðurstöðurnar sýna að á hér geti verið um að ræða svo hátt hlutfall sem 50–100% hinna ungu gerenda (sjá Johnson, 1989).¹ Af þessu verður ekki dregin önnur ályktun en sú að það hljóti að teljast aðkallandi og brýnt að fást við þetta viðfangsefni. Varla verður komið auga á beinskeyttari leið til að varna því að kynferðislegt ofbeldi nái að grafa um sig en að taka málefni hinna ungu gerenda til sérstakrar skoðunar með kerfisbundna íhlutun að markmiði.

Jafnframt þeim ávinningi að draga úr tíðni kynferðisofbeldis í garð barna er einnig á það að líta að þeir sem ofbeldi beita eiga sjálfir oft við mikla og viðvarandi vanlíðan að stríða sem einnig þarf að bregðast við. Það er því hugmynd Barnaverndarstofu að unnið verði að því í Barnahúsi að fást við mál hinna ungu gerenda á þann hátt sem nánari grein skal gerð fyrir.

Ráðgjöf fyrir unga gerendur kynferðisbrota

Ef sá möguleiki þætti fyrir hendi að meðferð fyrir unga gerendur kynferðisbrota sé hluti af þeirri ráðgjöf og meðferð sem veitt skal á vegum sveitarfélaga er á það að líta að hér er á ferðinni mjög sérhæft verkefni, sem ekki er raunhæft að gera ráð fyrir að unnt sé að veita hjá einstaka barnaverndarnefndum landsins ef það ætti að skila einhverjum árangri. Hugmyndir Barnaverndarstofu líta þess vegna að því að slíkri meðferð verði komið á fót í Barnahúsi.

Við undirbúning að íhlutun í málefni ungra gerenda er að ýmsu að hyggja. Í fyrsta lagi er mikilvægt að fyrir liggi skýrt verklag barnaverndarnefnda og lögreglu. Þá þurfa að vera forsendur til þess að fylgjast með tíðni þessara brota og hverjir eiga þar hlut að máli en þar er á ferð skýrt verkefni barnaverndarnefnda. Í þriðja lagi þarf að fara fram greining á hegðun þeirra sem brotið hafa af sér meðal annars með því að meta alvarleika og „batahorfur“ og leggja á ráðin um meðferð þeim til handa.

Ekki er raunhæft annað en gera ráð fyrir því að grípa þurfti til mismunandi íþyngjandi úrræða eftir atvikum. Í flestum tilvikum má gera ráð fyrir að

¹ T.C. Johnson. Child perpetrators. Children who molest other children: Preliminary findings. *Child Abuse and Neglect* 12:219–229 (sjá einnig bók Johnson, T.C. og Gil, E.G. Sexualized children. Assessment and treatment of sexualized children who molest. Lunch press, 1993).

göngudeildarmeðferð með hefðbundnu sniði, vikulegum viðtölum, jafnvel oft, þar sem veitt væri einstaklingsmeðferð og eða fjölskyldumeðferð, myndi nægja. Í öðrum tilvikum gæti hins vegar reynst þörf á lengri meðferð, jafnvel á lokuðu meðferðarheimili ef því er að skipta með vissa sérhæfingu í málum ungra kynferðsbrotamanna. Einhver þeirra úrræða sem rekin eru af Barnaverndarstofu gætu nýst í þessu skyni og í raun má telja að eitt þeirra heimila sem nú starfa sé vísir að slíku úrræði. Til greina kæmi að ráðgjöf við slíkt heimili yrði veitt af göngudeild.

Með vísan til framansagðs er það hugmynd Barnaverndarstofu að komið verði á laggir fyrsta þjónustustigi, rekstri göngudeildar fyrir unga kynferðisbrotamenn. Hugmyndin felst í því að starfi Barnahúss verði breytt til að gera sinnt þessu verkefni jafnframt öðrum þeim sem þar eru unnin nú þegar eða kynnu að verða viðfangsefnið Barnahúss.

Að lokum þykir Barnaverndarstofu rétt að vekja athygli á því að samtökin Barnaheill hafa sérstalega látið málefni ungra gerenda kynferðisbrotamála til sín taka, m.a. í samstarfi við systursamtök Barnaheilla í Evrópu. Hafa samtökin lagt áherslu á mikilvægi meðferðar fyrir þennan hóp og kynnt félagsmálaráðherra tillögur þar að lútandi. Samtökin hafa einkum bent á rétt þessara barna til þjónustu, sbr. Barnasamning SÞ jafnframt því mikla forvarnargildi gagnvart kynferðisbrotum almennt, sem fólgið er í að rúfa þann víta-hring sem mörg þessara barna eru föst í.

Fylgiskjöl með skýrslunni:

1. Bréf Jóns R. Kristinssonar, barnalæknis og Þóru F. Fischer, kvensjúkdómalæknis á Landspítala-háskólasjúkrahúsi við Hringbraut, dags. 17. október árið 2000.
2. Bréf dómstólaráðs í tilefni af fyrirspurn frá Barnaverndarstofu, dags. 9. október árið 2000.
3. Skrá yfir félög og stofnanir sem lýst hafa stuðningi við rekstur Barnahúss.

LANDSPÍTALINN
BARNASPÍTALI HRINGSINS

Barnaverndarstofa

Dt. 19/10 2000 Fskl.
Mótt. 99120026
Ávörð. Licent til:

Bragi Guðbrandsson,
forstöðumaður Barnaverndarstofu
Borgartúni 21
105 Reykjavík

Reykjavík, 17. október 2000

Sýlgislegur 1.

Yfirlit yfir lækni skoðanir á börnum, sem framkvæmdar voru af læknum Barnaspítala Hringins og Kvennadeildar Landspítalans 1. janúar 1999 til 1. október 2000.

Á árinu 1999 voru skoðuð 38 börn af læknum Barnaspítala Hringins og Kvennadeildar Landspítalans vegna gruns um að þau hafi orðið fyrir illri meðferð, annað hvort kynferðislegu ofbeldi eða annarri, líkamlegri misþyrmingu. Af þessum 38 börnum voru 29 börn, allt stúlkubörn, skoðuð vegna gruns um kynferðislegt ofbeldi. 23 þeirra voru skoðuð í Barnahúsi, en 5 þeirra þurftu nánari skoðun í svæfingu á Landspítala. Aldur barnanna var frá 2ja ára til 15 ára. 3 börn voru eingöngu skoðuð á barnadeild, 1 barn á kvennadeild og 2 börn á bráðamóttöku Landspítalans. 9 börn voru skoðuð af barnalæknum á bráðamóttöku Landspítalans vegna gruns um líkamlegt ofbeldi.

Á árinu 2000, fram til 1. október, hafa 33 börn verið skoðuð vegna fyrrgreindrar ábendingar. Af þessum 33 börnum voru 25 börn skoðuð vegna gruns um kynferðislegt ofbeldi. 23 af þeim voru skoðuð í Barnahúsi, 21 stúlka og 2 drengir. Í einu tilfelli þurfti nánari skoðun í svæfingu á Landspítala. Aldur barnanna var frá eins árs til 16 ára. 2 börn voru skoðuð á Landspítala, 8 börn voru skoðuð á Barnaspítala Hringins vegna gruns um líkamlegt ofbeldi.

Við undirrituð viljum koma eftirfarandi á framferi:

1. Við teljum aðstöðuna í Barnahúsi til fyrirmyndar og vildum gjarnan sjá upprunalega hugmynd um þverfaglega samvinnu í Barnahúsi verða að veruleika.
2. Við teljum okkur geta fullrytt að hvergi á landinu sé eins fullkomin aðstaða og í Barnahúsi fyrir lækni-rannsókn á börnum, sem grunuð eru um að hafa orðið fyrir ofbeldi.
3. Við leggjum áherslu á það, að yfirlitit tekst okkur í heimilislegu andrúmslofti Barnahúss að vekja traust barnsins þannig að lækni-skoðunin verður auðveld og án átaka.
4. Svæfing verður þannig óþörf nema í undantekningartilfellum. Öll tilfelli sem þurftu nánari skoðunar við í svæfingu 1999 voru í byrjun ársins á meðan við vorum að aðlagast nýju umhverfi og tækjum.
5. Við höfum í sameiningu skoðað langflest stúlkubörn, sem grunuð eru um að hafa orðið fyrir kynferðislegu ofbeldi s.l. 16 ár, og því aflað okkur reynslu, kunnáttu og áhuga á þessari starfsemi.
6. Við teljum því, að farsælast sé að halda starfsemiinni áfram með þeim hætti, sem þegar hefur gefið góðan árangur.

Virðingarfyllst,

Jón R. Kristinnsson
Jón R. Kristinnsson, barnalæknir
Barnaspítala Hringins

Þóra F. Fischer
Þóra F. Fischer, kvensjúkdomalæknir
Kvennadeild Landspítala við Hringbraut

Afrit: Ásgeir Haraldsson, dr. med., forstöðulæknir
Barnaspítala Hringins
Reynir Tómas Geirsson, prófessor,
Kvennadeild Landspítala við Hringbraut
Vigdís Erlendsdóttir, forstöðumaður Barnahúss

LANDSPÍTALINN
Barnaspítali Hringins
101 Reykjavík
ÍSLAND

Póstfang
Pósthólf (PO Box) 10
101 Reykjavík
ÍSLAND

Sími
560 1000

Fax
560 1055

Barnaverndarstofa
 Db: 11/ 99 1000 08 Fskj.:
 Mótt.: /10 2000 Tilv.:
 Ábr.: H.F. Löset til:

DÓMSTÓLARÁÐ

Barnaverndarstofa
 b.t. Hrefnu Friðriksdóttur
 Höfðaborg
 Borgartúni 21
 105 Reykjavík

Fylgiskjal 2.

Reykjavík, 9. október 2000.
 Tilvísun: 1999/00008

Efni: Skýrslutökur af börnum vegna rannsókna kynferðisbrotamála.

Vísað er til bréfs Barnaverndarstofu til Dómstólaráðs, dags. 12. september sl. varðandi beiðni um upplýsingar varðandi skýrslutökur af börnum.

Spurningar yðar fylgja hér með skáletraðar og svörin hafa verið sett upp í meðfylgjandi töflur.

1. Um skýrslutökur á rannsóknartígi af brotaþolum á aldrinum 14-18 ára:

- Hve margar slíkar skýrslutökur hafa farið fram í héraðsdómstólum landsins frá 1.mai 1999 til 1. september 2000?
- Hve oft hafa kunnáttumenn verið kvaddir til aðstoðar við þessar skýrslutökur?
- Hve oft sálfræðingur/félagsráðgjafi?
- Hve oft lögreglumaður?
- Hve oft hefur sérútbúin aðstaða Héraðsdóms Reykjavíkur verið notuð við skýrslutökur á rannsóknartígi af brotaþolum 14-18 ára?
- Hve margar slíkar skýrslutökur hafa farið fram undir stjórn dómara í sérútbúinni aðstöðu Barnahúss á umræddu tímabili?
- Hvernig skiptast þessi mál á milli héraðsdómstóla landsins?

Héraðsdómur	14-17 ára	Sálfr./félagsfr. viðstaddur	Lögreglum. viðstaddur	Skýrsla tekin í dómhúsi	Skýrsla tekin í barnahúsi
Reykjavíkur	23	6	0	19	4
Vesturlands	2	2	1		2
Vestfirðna	0	0	0	0	0
Norðurlands vestra	4	4	4	0	4
Norðurlands eystra	5	2	0	3	2
Austurlands	2	2	0	2	0
Suðurlands	2	2	1	0	2
Reykjaness	8	8	6	2	6

46

20

20

Aðsetur og pósthfang:
 Dómstólaráð
 Dómhúsinu við Lækjartorg
 150 Reykjavík

Sími: 551 2900
 Netfang: domstolarad@tmd.is

Bréfsími: 551 2905

Kennitala: 410798-3449

DÓMSTÓLARÁÐ

2. Um skýrslutökur á rannsóknarstigi af brotapolum yngri en 14 ára:

- Hve margar slíkar skýrslutökur hafa farið fram í héraðsdómstólum landsins á fyrrgreindu tímabili?
- Hve oft hafa kunnátumenn verið kvaddir til aðstoðar við þessar skýrslutökur?
- Hve oft sálfræðingur/félagsráðgjafi?
- Hve oft lögregluáæður?
- Hve oft hefur sérútbúin aðstaða Héraðsdóms Reykjavíkur verið notuð við skýrslutökur á rannsóknarstigi af brotapolum yngri en 14 ára?
- Hve margar slíkar skýrslutökur hafa farið fram undir stjórn dómara í sérútbúinni aðstöðu Barnahúss á umvæddu tímabili?
- Hvernig skiptast þessi mál á milli héraðsdómstóla landsins?

Héraðsdómur	Yngri en 14 ára	Sálfr./félagsfr. viðstaddur	Lögr. maður viðstaddur	Skýrsla tekin í dómhúsi	Skýrsla tekin í barnahúsi
Reykjavíkur	26	16	1	14	12
Vesturlands	1	1	1		1
Vestfirjar	1	1	0	0	1
Norðurlands vestra	1	1	1	0	1
Norðurlands eystra	2	2	0	0	2
Austurlands	1	1	0	1	0
Suðurlands	1	1	1	0	1
Reykjaness	21	21	20	1*	20

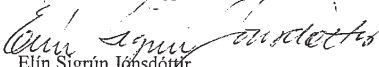
* Í þessu eina tilfalli var búið að yfirheyrna barnið einu sinni áður í Barnahúsi

3. Um skýrslutökur við aðalmeðferð máls af brotapolum yngri en 18 ára:

- Hve oft hafa brotapolar í kynferðisbrotamálum á aldrinum 14-18 ára, sem gáfu skýrslu á rannsóknarstigi eftir breytingu á lögum nr. 19/1991, gefið skýrslu á ný við aðalmeðferð máls?
- Hve oft hafa brotapolar í kynferðisbrotamálum yngri en 14 ára, sem gáfu skýrslu á rannsóknarstigi eftir breytingu á lögum nr. 19/1991, gefið skýrslu á ný við aðalmeðferð máls?

Þrisvar sinnum hafa brotapolar á aldrinum 14-18 ára þurft að gefa skýrslu á ný við aðalmeðferð máls eftir að hafa gefið skýrslu á rannsóknarstigi eftir breytingu á lögum nr. 19/1991. Öll málin hafa verið við Héraðsdóm Norðurlands eystra. Enginn brotali yngri en 14 ára hefur þurft að gefa skýrslu á ný við aðalmeðferð eftir breytingu á lögum nr. 19/1991.

F.h. Dómstólaráðs

Elin Sigrún Jónsdóttir
frankvæmdastjóri

Aðsetur og pósthfang:
Dómstólaráð
Dómhúsinu við Lækjartorg
150 Reykjavík

Sími:
551 2900
Netfang:
domstolarad@tmd.is

Bréfsími:
551 2905

Kennitala:
410798-3449

Fylgiskjal 3.

Barnaverndarstofu hafa borist ályktanir og bréf einstaklinga, fagaðila, félagsamtaka og stofnana þar sem lýst er stuðningi við starfsemi Barnahúss. Þá hafa birst yfirlýsingar á opinberum vettvangi í sama tilgangi. Eftirtalin 43 félög og stofnanir höfðu í nóvember 2000 samþykkt ályktanir til stuðnings Barnahúsi. Ekki er víst að skrá þessi sé tæmandi því hún byggir eingöngu á því sem borist hefur til stofunnar.

Landlæknisembættið,
Samband íslenskra sveitarfélaga,
Barnaheill,
Félag íslenskra barnalækna,
Læknafélag Íslands,
Stéttarfélag íslenskra félagsráðgjafa,
Bandalag starfsmanna ríkis og bæja,
Prestafélag Íslands,
Rauði kross Íslands,
Bæjarstjórn Ísafjarðarbæjar,
Bæjarráð Kópavogs,
Kvenfélagasamband Íslands,
FÍUM, Félag íslenskra uppeldis- og meðferðarstofnana fyrir börn og unglunga,
Barnaverndaryfirvöld í Reykjanesbæ,
Barnaverndarnefnd Hellulæknishéraðs,
Bandalag kvenna í Reykjavík,
Fagdeild geðhjúkrunarfræðinga,
Félag ábyrgra feðra,
Félag einstæðra foreldra,
Félag heyrnarlausra,
Félag íslenskra hjúkrunarfræðinga,

Félag íslenskra leikskólakennara,
Foreldrafélag geðsjúkra barna og unglunga,
Geðhjálp,
Heimili og skóli,
Hitt húsið,
Hlaðvarpinn,
Karlanefnd jafnréttisráðs,
Kennarasamband Íslands,
Kvennaráðgjöfin,
Kvenréttindafélag Íslands,
Landssamtökin Þroskahjálp,
Ljósmeðrafélag Íslands,
Menningar- og friðarsamtök íslenskra kvenna,
Ný dögun,
SAMFOK,
Samtök um kvennaathvarf,
Starfsmannafélag ríkisstofnana,
Stígamót,
Styrktarfélag lamaðra og fatlaðra,
Styrktarfélag vangefinna,
Vímulaus æska og Foreldrahópurinn,
Öryrkjabandalag Íslands.